

EL TRAFIC D'ARMES DURANT LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

Autor: Lluís Pérez Expósito
N.I.U.B.: 16536645
Tutor: Joan Vilarroya Font
Juny 2017

En portada:

Costat superior esquerra: “¡Levantaos contra la invasión italiana en España!” Cartell republicà condemnant la intervenció italiana a la Guerra Civil Espanyola; la “bota” de les tropes italianes trepitja una Espanya en flames

Centre superior: “Todas las milicias fundidas en el Ejército Popular” la silueta del bust d'un soldat espanyol, amb el característic casc, superposat amb les banderes de diferents regions i entitats unides en la seva lluita contra el feixisme, incitant-les a col·laborar amb el projecte republicà de l'Exèrcit Popular.

Superior dreta: *Spanienkreuz*; condecoració concedida als membres de la Legió Còndor que lluitaren a Espanya

Inferior: Il·lustració representant una incursió republicana sobre territori nacional. Al centre observem el Tupolev SB-2 “katiuska” republicà, i darrera, preparant-se per a interceptar, un Messerschmitt BF-109 de la Legió Còndor. Ambdós avions eren representatius de la tecnologia bèl·lica més avançada que participà al conflicte.

Index

<u>1. Abstract</u>	Pàg. 2
<u>2. Introducció</u>	Pàg. 3
<u>3. Marc teòric</u>	Pàg. 5
<u>4. El tràfic d'armes en països neutrals</u>	Pàg. 7
4.1 Els governs de Front Popular en el context europeu	Pàg. 7
4.2 El pacte de no Intervenció	Pàg. 9
4.3 Les comissions de Compra	Pàg. 11
4.4 L'ajut mexicà	Pàg. 13
4.5 Les indústries armamentístiques emergents d'Europa: Polònia i Txecoslovàquia	Pàg. 16
4.6 Grècia i el doble joc de l'Alemanya Nazi	Pàg. 21
<u>5. El paper de les grans potències: U.R.S.S., Itàlia, Alemanya</u>	Pàg. 23
5.1 Primer contacte amb la U.R.S.S. , l'Or	Pàg. 23
5.2 Les característiques de l'ajuda soviètica	Pàg. 24
5.3 Franco estableix contacte amb els gegants feixistes	Pàg. 28
5.4 L'ajut alemany i la Legió Còndor	Pàg. 30
5.5 L'ajut italià, l' <i>Aviazione legionaria</i> i el C.T.V.	Pàg. 31
<u>6. Conclusions</u>	Pàg. 33
<u>7. Bibliografia</u>	Pàg. 36
<u>Annexes</u>	Pàg. 39

1. Abstract

In this paper I will discuss the arms trafficking during the Spanish Civil War. This conflict pitted the legitimate government of Spain, the Second Spanish Republic, against a military coup that failed and thereafter declared war against the aforementioned Republic. It lasted from July the 17th, 1936, up to April the 1st, 1939.

Because none of the warring sides expected a war of such scale, they were soon pressed to find supplies in the international market, and because of the very complex and delicate political landscape, both were in a situation of dire isolation. Nevertheless, despite official commitment to not intervene in the war, many different nations, institutions and individuals would find themselves before a business opportunity they just couldn't refuse, this would result in a very complex, albeit extremely interesting cumulus of commercial deals that were, more often than not, performed outside the boundaries of orthodox law in very ingenious ways.

I will be taking a look at some of the most representative displays of such activities as I try to answer some questions regarding the Spanish Civil War. Who sold arms to which side? How did they evade the law in doing so? What kind of arms were sold? Under what terms? What side got the best conditions?

Some of these questions and more I will try and tackle for the duration of this paper.

2. Introducció

El febrer de 1936, les eleccions espanyoles donaren la victòria al Front Popular, virant l'entorn polític del país de la dreta cap a l'esquerra, i obrint la porta a una sèrie de reformes de caràcter socialista que dividirien l'opinió del país. Des del moment del canvi de govern, es van posar en marxa els preparatius d'un cop d'estat per una part important de l'exèrcit espanyol, encapçalat pel general de brigada Emilio Mola i el tinent general José Sanjurjo, i amb suport de gran part de la plana major (incloent el tinent general Gonzalo Queipo de Llano, general de divisió Manuel Goded i el general Francisco Franco). Aquests representarien diferents sectors de la societat espanyola que es trobaven units per la seva contraposició al a les reformes socials, si bé en poc més. Els colpistes planejaven, inicialment, establir una junta militar, que hauria de ser presidida pel tinent general Sanjurjo, qui ja tenia un historial reaccionari a les seves esqueses (amb “la Sanjurjada”, el cop d'estat fallit, del 10 d'agost de 1932) i era considerat una espècie de màrtir per aquests col·lectius (carlistes, tradicionalistes, militars descontents, republicans de dretes, monàrquics, falangistes...). Els sublevats iniciaren el cop el 17 de juliol de 1936, però es trobaren amb diversos contratemps: en primer lloc, la sublevació separà les forces armades: La República comptà amb més suport que els sublevats entre les forces aèries i la marina, així com entre les forces del manteniment de l'ordre (en particular, la Guàrdia d'Assalt), mentre que els (com s'anomenarien) “nacionals”, comptarien amb suport majoritari de l'exèrcit de terra, a més de suport absolut entre la Legió Estrangera i els Regulars, ambdós cossos amb experiència militar extensa a Àfrica.

Dins el bàndol republicà, es produí un caos intern; el Govern quedà seriosament desestabilitzat al principi, i molts dels grups d'esquerres presents a Espanya s'alçaren i sol·licitaren armes al Govern per combatre als sublevats. En molts casos, com el de Barcelona i Madrid, amb l'armament que ja havien acumulat il·legalment, aquests col·lectius (com la U.G.T., la C.N.T.-F.A.I.) foren determinants al suprimir els alçaments de les guarnicions, només per després saquejar els polvorins i proclamar diverses revolucions, i aplicar justícia per les seves pròpies mans. Aquest no és un comentari respecte a la gravetat de la repressió (doncs del bàndol nacional es produïren tantes o més atrocitats al mateix temps) però mentre que les del costat republicà foren una confusa expressió d'exaltació popular, en tot cas contraproductes, mentre que en el bàndol nacional constituïen una efectiva campanya organitzada de terror que erosionaria la seva oposició política. En paraules de Emilio Mola, el “Director” del cop d'estat: “Es necesario crear una atmósfera de terror, hay que

dejar sensación de dominio eliminando sin escrúpulos ni vacilación a todo el que no piense como nosotros. Tenemos que causar una gran impresión, todo aquel que sea abierta o secretamente defensor del Frente Popular debe ser fusilado.”.

Mentrestant, els nacionals s'enfrontaven als seus propis problemes; el general Sanjurjo morí el 20 de juliol de 1936, 3 dies després del cop, en un accident aeri a Estoril, Portugal, on vivia exiliat. Aquest esdeveniment generà un buit de poder i descartà el pla original d'establir una junta militar, obrint les portes al llarg procés d'erosió de la seva oposició, i consolidació del seu propi poder, per part de Francisco Franco, qui acabaria esdevenint dictador vitalici i “Caudillo de España”, al emergir victoriós del conflicte.

Mentrestant, ambdós bàndols començaren a preparar-se per al que ara s'evidenciava com un conflicte bèl·lic de plena escala.

La República faria un titànic esforç homogeneïtzador de la seva indústria de guerra i posaria en marxa el projecte de l'Exèrcit Popular, que buscava consolidar totes les forces oposades al cop en un sol cos, compensant la fragmentació dels comandaments de l'exèrcit que quedaren de banda del Govern legítim espanyol (aquest seria un procés llarg i difícil, que no conclouria oficialment fins 1937), mentre que els sublevats es dedicarien a consolidar les seves aliances, dins i fora d'Espanya.

Un altre aspecte que ambdós bàndols tractarien al enfrontar una guerra de tals dimensions, fou el del subministrament de material militar.

En aquest sentit, certes preguntes emergeixen: Quins armaments adquiririen els dos bàndols? Quin origen tenien aquests? De quines maneres els dos bàndols del conflicte aconseguiren evadir el complex marc legal i polític de l'època per obtenir els seus subministres? Quins interessos hi havia rere els proveïdors? Quines diferències -qualitatives i quantitatives- existien en aquests subministres entre ambdós bàndols? Aquestes son algunes de les preguntes que intento adreçar.

La hipòtesis principal sobre la que articulo aquest treball és la següent: El context polític europeu condicionà el subministrament armamentístic dels dos bàndols de la Guerra Civil Espanyola i en última instància afectà el resultat final del conflicte.

3. Marc Teòric

En aquest treball, analitzo el tràfic d'armes que es produí durant la Guerra Civil Espanyola (1936-1939) per ambdós bàndols implicats en el conflicte (la Segona República Espanyola i els sublevats o “nacionals”). Per a portar a terme aquesta recerca, m'he basat en un seguit d'obres sobre la Guerra Civil de diversa índole. Per a emmarcar l'estat de la qüestió, m'he basat en les obres clàssiques d'historiadors del període (Thomas, Beevor), i he pogut aplicar una mica més de profunditat en el desenvolupament militar de la guerra amb l'obra “Historia militar de una guerra civil” de Gabriel Cardona.

La obra que actua com a eix central del treball és “Arms for Spain: The untold story of the Spanish Civil War”, de Gerald Howson. Aquest llibre fou especialment rellevant perquè va ser el primer en publicar les dades dels arxius russos i polonesos sobre la seva contribució a l'Espanya Republicana, però també resulta útil per enfocar el conflicte en la seva totalitat, actuant com a guia sobre la història general del tràfic d'armes durant la Guerra Civil Espanyola.

No obstant, no tota la informació rellevant sobre el tema es troba als arxius: degut a la naturalesa del tràfic d'armes en general, i de la Guerra Civil Espanyola en particular, el caos i els subterfugis per superar les circumstàncies legals i diplomàtiques, signifiquen que molta informació es troba absent de documents oficials i ha de ser, per tant, aproximada mitjançant un estudi empíric. Fent servir dades com evidències fotogràfiques, reculls personals i declaracions i inventaris de postguerra, s'ha pogut obtenir una imatge molt més completa del tràfic d'armament durant el conflicte. Howson, en la seva obra, peca de confiar massa en les dades oficials, afortunadament, els buits poden ser emplenats gràcies a investigacions empíriques d'aquest caràcter que provenen d'historiadors especialitzats en història i tecnologia militar. En aquest sentit, resulta indispensable la obra d'Artemio Mortera Pérez sobre armament a la Guerra Civil que revela, per virtut d'aquest estudi empíric, sumat a les informacions proveïdes per Howson i amb l'avantatge de la perspectiva històrica, un relat molt detallat (si bé també molt específic) del tràfic d'armes.

En aquesta feina complementaria també han resultat molt útils un seguit de recursos en línia i monogràfics sobre peces d'armament rellevants, que com a part de la seva història cobreixen la participació a la Guerra Civil i, en molts casos, la seva adquisició.

Per acabar, cal esmentar que no tinc per intenció fer un recull complet de tota la informació disponible sobre el tema; aquest és un molt complex episodi històric, ple de matisos i informació

disponible. La opacitat i secretisme ingent que afecten aquest tema fan que molts dels misteris encara avui quedin sense resoldre, i d'altres que donem per resolts, probablement trobin una resposta més satisfactòria en el futur.

Així doncs, em limito a fer un recull d'alguns dels capítols més representatius del tràfic d'armes durant la Guerra Civil Espanyola.

4. El tràfic d'armes en països neutrals

4.1 Els governs de Front Popular en el context europeu

“Front Popular” fou una filosofia que es desenvolupà durant la segona meitat de la dècada de 1930 a Europa, en particular, Espanya i França. Davant un context europeu en que el feixisme i diferents moviments radicals d'esquerra (comunisme, anarquisme i les seves molt diverses variants) es disputaven la primacia en una Europa decebuda de la democràcia clàssica, els anomenats fronts populars eren una resposta a la percebuda amenaça de la dreta. En el cas espanyol, fou una resposta directa a l'anomenat “Bienni Negre”, etapa iniciada amb les eleccions de 1933 i que presentà un govern conjunt de la C.E.D.A. (Confederación Española de Derechas Autónomas) encapçalada per Jose María Gil Robles, i el PRR (Partido Republicano Radical) encapçalat per Alexandre Lerroux. Aquest govern fou ràpidament protestat per diferents moviments d'esquerres, i aquest, al seu torn, respongué amb severa repressió. Les esquerres espanyoles sentiren que, per preveure una situació similar a les eleccions de 1936, havien d'unir forces malgrat les seves moltes i àmplies diferències. Aquesta demostraria ser una arma de doble fil, doncs si bé els permetria guanyar les eleccions i governar, alhora que permeté als sectors d'esquerres més moderats (social-demòcrates) poder rebaixar el discurs de sectors d'esquerra més radicals, també els convertí en un objectiu immediat per tota la comunitat de dretes, que confluïria (malgrat les seves diferències i en manera similar al Front Popular) per prevenir el que percebien com la imminent amenaça del comunisme. Addicionalment, la fràgil unió que composava el Front Popular el condemnà a la fractura i les lluites intestines tant bon punt esclatà el cop d'estat.

A França, es produí un moviment de característiques similars, amb Leon Blum exercint com a primer ministre francès, en intermitència amb Camille Chautemps. Si bé el Front Popular francès no s'enfrontava a un cop d'estat pròpiament dit, la pressió que rebé per part de la dreta, tant dins com fora de les seves fronteres, fou significativa, especialment degut a les seves reformes radicals i plans de nacionalització de diverses indústries com la del ferrocarril, la de l'armament i la de l'aviació.

Al iniciar-se la sublevació, en el bàndol republicà, l'ambaixador a París, Juan de Cárdenas, rebé ordres d'adquirir armament al Govern francès. Juan de Cárdenas era simpatitzant dels sublevats i feu el que pogué per obstruir els objectius de la República, demorant intencionalment la sol·licitud d'armament, una actitud que es veuria repetida en altres casos. Finalment arribà a París una comitiva

formada per Ismael Warleta i Juan Aboal, comandants de les forces aèries, per sol·licitar la compra d'equipament, majoritàriament avions (20 Potez 54, amb les seves tripulacions) , però també algun armament lleuger (1000 fusells Lebel, i 50 metralladores Hotchkiss), municions per a les mateixes (1 milió de cartutxos) i 8 canons de campanya Schneider model 1897 de 75mm, segons el recompte de Gerald Howson, no obstant, Artemio Mortera també indica que van ser sol·licitades al Govern francès metralladores antiaèries (8 metralladores Hotchkiss de 25 mm)¹ fet que tindria sentit considerant la preocupació per la guerra aèria. Cal esmentar que la AAA (artilleria anti aèria) actua normalment com a arma de negació d'àrea, més que com a arma destructiva i per tant, sovint hi ha prou amb situar una barrera de foc a l'aire. Així doncs, abans de rebre AAA dedicada, tant republicans com nacionals farien servir els “Pichis” (bateries de campanya muntades sobre montículs per disparar a l'aire) com a medi antiaeri *ad hoc*, això és especialment cert per al bàndol republicà, que comptà amb recursos antiaeris bastant minvats, sent aquest un dels punts de principal escassetat durant la guerra.

Quan el Govern francès rebé una crida d'ajut per part de la República Espanyola, tant Leon Blum com Pierre Cot, ministre de l'aire, es llancen a oferir la seva ajuda immediatament, i malgrat que no tenen suficients unitats d'alguns elements sol·licitats, ofereixen completar l'enviament amb altres ítems en inventari. No obstant, Yvon Delbos, ministre d'afers exteriors, es mostrà prudent abans no oferir el seu vist i plau, preocupat per les repercussions internacionals de l'acte, i Pierre Cot i Leon Blum es decidiren a actuar a les seves esquenes mentre aquest no oferís una negativa absoluta.

Mentrestant, Juan de Cárdenas dimití el 23 de juliol juntament amb tota la seva delegació (malgrat que el Govern, sabedor de les seves simpaties, ja havia establert la seva substitució per al 15 d'agost un parell de setmanes abans de la sublevació).

Per portar a terme la negociació mentre no arribés el substitut, Alvaro de Albornoz, es cridaria a Fernando de los Rios, professor universitari. La elecció de Fernando de los Ríos fou una interessant i molt reveladora respecte al procés mental del Govern Republicà: si bé era una persona de fiar en termes polítics i diplomàtics, el seu coneixement del món militar i armamentístic així com del tràfic d'armament era nul, i marcaria un dels primers símptomes d'un problema recurrent.

Fernando de los Ríos ordenà l'enviament de la divisa necessària per pagar l'ajuda, que arribaria en avió i en forma de or.

No obstant, Delbos seguia bloquejant la compra argumentant que, sense la firma oficial de l'ambaixador espanyol, no es podia procedir, mentre que la opinió pública a França i cada cop més, al Regne Unit, pressionava a Blum a no intervenir. Finalment, el 24 de juliol Delbos cedí parcialment, declarant que es podia permetre la venda d'avions, però aquests haurien d'anar

1 Mortera, A. *Ametralladoras en España (1936/1939)* Alcañiz Fresno's editores, Valladolid, 2010. Pàg. 8., Pàg. 65.

desarmats, sense tripulació i s'haurien de vendre directament des de canals comercials de la indústria aeronàutica.

Mentrestant l'escriptor André Malraux, simpatitzant dels fronts populars, viatjaria a Madrid, per actuar com a enllaç extraoficial pel gabinet Blum, on començaria a reclutar un grup de pilots voluntaris per la República, entre el qual també aglutinaria mercenaris sota sous molt generosos.²

4.2 El pacte de no intervenció

El clima al continent entre els organismes governamentals era de simpatia general per la sublevació a Espanya, doncs el prospecte d'un govern d'esquerra radical era particularment preocupant per la majoria, malgrat el profús recolzament per la República que existia entre el públic a nivell internacional. En aquest context, el gabinet Blum, veient que les pressions, tant internes com externes (França rebé pressions molt fortes del seu aliat, el Regne Unit, per tal de no intervenir a favor de la República) li farien impossible ajudar a la República de manera directa, es plantejà enfocar la situació en negatiu i tractar de perjudicar els sublevats. Per a tal propòsit, i abans que el Regne Unit pogués suggerir res semblant, el Govern francès suggerí un “pacte de no intervenció”, en el que tots els firmants es comprometien a no vendre armament a cap dels dos bàndols bel·ligerants a Espanya, amb l'objectiu de desincentivar les vendes potencials d'armament als militars sublevats. Molts països europeus firmaren aquest tractat, però el seu grau de compromís seria, en molts casos, dubtós (sent casos destacats el de Itàlia i Alemanya, que malgrat mantenir certes precaucions legals, seguirien molt obvia i intensament implicats en el conflicte).³ En una primera instància, malgrat la prohibició a la venda d'armament, hi va haver una carrera per a adquirir material entre representants republicans i nacionals. Majoritàriament es tractava de combustible i avions.

Els nacionals aconseguiren un gran basa al guanyar-se el suport de Torkild Rieber, qui fou director del gegant petroler nord-americà Texaco durant els anys 30. Rieber, sentia afinitat pels moviments feixistes europeus, i després d'una cita amb Franco l'agost de 1936, acceptà subministrar petroli al bàndol nacional a crèdit, activitat que conduiria impunement al principi (ja que Estats Units no havia signat el pacte de no intervenció) i il·legalment a partir de l'Acta de Neutralitat de gener de 1937, que si bé no prohibia la venda de petroli *per se*, si prohibia el subministrament a crèdit. Torkild fou avisat, amenaçat, i finalment multat, però cap d'aquestes accions foren suficient per dissuadir-lo, ja que continuà la seva ajuda fins la fi del conflicte.⁴ Amb aquest moviment, el bàndol

2 Howson, G. *Arms for Spain: The untold story of the Spanish Civil War* John Murray Publishers, Londres, 1998 Pàg. 23.

3 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 53

4 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 73

nacional es garantí el combustible necessari per a la resta del conflicte, mentre que la República passà per dificultats en aquest sentit.

Un altre recurs que fou molt buscat tant per emissaris republicans com nacionals foren avions. En un principi, el pacte de no intervenció es limitava a armament i vehicles d'aplicació militar, no obstant, tots els bens d'aplicació civil podien ser, en principi, venuts a nivell comercial. Aquesta escletxa, amb consegüent increment en la demanda d'avions per a Espanya (que buscava qualsevol màquina que pogués complir mínimament el seu propòsit) fou explotada per la indústria aeronàutica i, en particular, per les aerolínies europees.

En aquest sentit, foren les aerolínies britàniques les que més es van aprofitar de la situació; tal com descriu Gerald Howson “With the end of summer approaching, small air transport companies were faced by the annual nightmare of having to replace old, obsolescent machines, which nobody wanted to buy, with expensive new ones. Indeed, so short was the life of an airplane and so numerous the hazards of commercial flying, that many managers were beginning to wonder if it was possible to run a small airline profitably in England [...] The eruption of civil war in Spain, whatever the political rights or wrongs, offered a chance of salvation not to be missed” (Howson, G., 1998, Pàg. 67). Aquestes companyies vengueren les seves màquines més antiquades, malmeses i desgastades que, en qualsevol altre context, haguessin quedat com a resta de desguàs. Per exemple, el bàndol nacional adquirí quatre avions Fokker FXII per via d'un traficant d'armes polonès anomenat Stefan Czarnecki, que els adquirí de British Airways. Altres 12 exemplars de diversos avions de passatgers foren adquirits per altres vies al Regne Unit. Altres aerolínies estaven obertes a la venda de sobrant, com la holandesa KLM. Aquestes companyies, no obstant, eren conscients de l'escrutini governamental, i es cuidaven de sempre operar a través d'intermediaris, com el ja esmentat Czarnecki o John Ball, antic pilot convertit en mercader de bens armamentístics (aquest tractaria més amb els republicans).⁵ Aquests traficants d'armes tenien els contactes, els fons i el carisma per poder burlar el bloqueig anglo-francès, no obstant, ho feien amb un recàrrec important sobre els preus, sovint accentuant encara més les dimensions de la estafa que ja estaven exercint les aerolínies. Per la seva banda, ambdós bàndols coneixien la natura d'aquests avions, però alhora sabien que, un avió de passatgers reconvertit en bombarder podia ser molt útil, i a falta d'opcions compraren el que s'oferia, sobretot durant els inicis de la guerra.

Per la natura d'aquest tipus de material i les condicions de la seva compra i transport, es un dels aspectes més desconeguts de la guerra, i un dels pocs a documentar-ho profusament és Howson.

Poc després, el pacte de no intervenció seria ampliat per incloure avions civils i combustible, forçant a ambdós bàndols a dependre més encara en aquells aliats que no seguien el pacte (Itàlia i

5 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 67-74

Alemanya en el cas dels sublevats, la U.R.S.S., Polònia i Txecoslovàquia en el cas de la República)

4.3 Les comissions de compra

Álvaro de Albornoz, nou ambaixador a París, decidí que seria bo comptar amb ajuda externa per a poder efectuar les compres de material bèl·lic que la República. A tal efecte, establí contacte amb un enorme hòlding anomenat *Société Européenne d'Etudes et d'Enterprises*, que tenia amplies experiències en el món de les finances, l'armament i la infraestructura. El 8 d'agost de 1936 Albornoz firmà un contracte atorgant a l'empresa drets exclusius de compra a tots els països sobre els articles necessaris, amb un 7.5% de comissió sobre cada compra, a canvi de garantir preu i condicions òptimes, i també amb la intenció de centralitzar les compres i evitar el caos.⁶ No obstant, aquesta companyia estafaria la República en repetides ocasions, ja que els pagaments s'exigien sempre en avançat i aquests podien simplement denunciar la compra a les autoritats per estalviar-se el problema legal.⁷ El Govern central immediatament reaccionà negativament a aquesta situació, exigint buscar una manera de rescindir el contracte, però això no seria possible fins uns mesos més endavant, i la societat seguiria exigint la seva comissió corresponent durant tot aquest temps.

Albornoz començaria a disposar un grup de diplomàtics i homes de confiança per a establir una comissió que s'encarregués de buscar material a adquirir per a l'esforç bèl·lic republicà, la que s'anomenaria “Comisión de Compras” o “Servicio de Adquisiciones Especiales”.

Com els països que havien firmat el pacte de no intervenció tenien prohibit vendre armament a Espanya, el servei actuava a través de falses companyies situades fora del país a les que fos legal vendre des de fora. Una de les grans tapadores per a la comissió fou el partit comunista francès i Renè Souillard, que actuava a través de la companyia “France Navigation S.A.” i el “Sindicato del Mercurio”.⁸

Si bé la seva constitució oficial seria el 9 d'octubre de 1936, aquesta seria formada per diverses cares familiars en el cercle irregular de representants de la República: aquests serien el propi Álvaro de Albornoz, qui la presidiria, Fernando de los Ríos (que ja havia estat buscant armament a França els primers dies de la guerra), Corpus Barga (Poeta i Periodista, que ja havia estat ajudant a Fernando de los Ríos a París) Luis Jimenez de Asúa (Jurista i polític dins el PSOE), Pablo de Azcárate (Ambaixador de la República al Regne Unit) i Alejandro Otero (Metge i polític).⁹

De nou, la elecció de personatges per aquest tipus de tasca retrata tant les prioritats com les

6 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 78

7 Beevor, A. *The Battle for Spain: The Spanish Civil War 1936-1939* Penguin Group, Londres, 2006

8 Olaya, F. *Las comisiones de compras del gobierno republicano* Pàg. 10-11

9 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 2

possibilitats de la República. Cap dels personatges que composaven la comissió de compres tenia cap mena d'experiència o coneixements en armament, ni molt menys en el tràfic internacional d'armes. L'elecció es devia, probablement, degut a la seva credibilitat política combinada amb la seva capacitat de moure's en diplomàcia i la seva prevista integritat. La raó per la que no inclogueren militars en aquesta comissió només pot ser especulada, però amb tota probabilitat es devia a una combinació entre la desconfiança professada per algun dels militars que seguiren amb la República malgrat les seves inclinacions polítiques i una escassetat de personal al front. No obstant, també cap la possibilitat de que el Govern republicà subestimés la complexitat del món armamentístic i els trucs que els traficants aplicaven als seus clients cop rere cop.

No obstant, aquesta demostrà ser una elecció pobre per a un grup amb aquest propòsit. D'entrada, aquests sovint queien en els enganys dels traficants d'armes, o adquirien armament sense munició corresponent, o en nombres inadequats.¹⁰

Adicionalment, aquestes comissions de compra actuaven amb molt poca consideració sobre el secretisme o la privacitat.

D'una banda, els sublevats tenien confidents dins la Comissió de Compra (Francisco Olaya Morales senyala a Joan Lluhí i Vallescà, entre d'altres)¹¹ que permeteren, en conjunció amb la col·laboració oferta per altres agents tant interns (com apunten Olaya i Howson per igual, molts diplomàtics que posseïen càrrecs prèviament a la sublevació, van actuar com a quinta columna)^{12 13} com externs (informació facilitada per governs europeus com el de Karol II de Romania)¹⁴ tenir informació molt acurada de les rutes i detalls d'enviaments a la República en molts casos.

Gràcies a aquesta informació, un nombre significatiu d'enviaments d'armes a l'Espanya Republicana foren interceptats per la marina sublevada, actuant impunement amb la col·laboració de italians i alemanys, que aprofitaren la seva posició dins el bloqueig naval per assistir directa i indirectament als nacionals. En alguns casos els vaixells eren torpedejats abans d'arribar a la costa, gràcies en gran part als submarins italians¹⁵ i en altres ocasions capturats, amb la seva càrrega que seria feta servir per l'exèrcit sublevat sense problema, en altres ocasions els enviaments eren desviats fins i tot abans, gràcies a suborns oportuns¹⁶. Artemio Mortera escrigué en repetides ocasions que “Ciertamente, la República Española se había convertido, junto con Alemania e Italia, en uno de los grandes proveedores de armamento de la España de Franco” (Mortera, 2010).

10 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 4

11 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 16

12 Olaya, F. *Op. Cit.*

13 Howson, G. *Op. Cit.*

14 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 5

15 Cardona, G. *Op. Cit.* Pàg. 205

16 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 5

Però els confidents dins la Comissió de Compra no es limitaven al bàndol sublevat; aparentment, segons Olaya, la Unió Soviètica també comptava amb confidents dins de l'organisme, en concret, Alvarez del Bayo.¹⁷ La Unió Soviètica emprava aquests confidents en part per poder controlar el seu “aliat” i en part per supervisar-lo. Cal recordar que la Unió Soviètica estava en competència directa amb la comissió en el negoci de trobar armes per a la República (aquest aspecte serà més desenvolupat en futurs capítols).

Per acabar de consolidar les falles de la comissió, cal recalcar que existia un problema de corrupció endèmic en el servei d'adquisicions. Ja que al adquirir paquets de material bèl·lic s'acordava una comissió tant per al venedor com per a l'intermediari, alguns dels membres de la comissió buscaven fer negoci amb aquesta remuneració. En aquest sentit, Francisco Olaya apunta a Alejandro Otero, que escurava les comissions i rebutjava bones oportunitats de compra si no eren lucratives a nivell personal.¹⁸

En conclusió, quants mals negocis es feren per simple ignorància, quants per les limitacions diplomàtiques del període i quants per corrupció, és extremadament difícil de quantificar.

4.4 L'ajut mexicà

Durant la Guerra Civil Espanyola, i davant l'aïllament diplomàtic del Govern legítim espanyol, el Govern mexicà fou l'únic que recolzà oberta, directa i desinteressadament a la República Espanyola. Aquesta ajuda fou emprada, en termes de tràfic d'armes en forma d'una enorme tapadora. En aquesta manera, la República pogué adquirir armament en nom de l'ambaixada mexicana que seria, en realitat, fet servir pel seu propi esforç bèl·lic.

En aquest esforç, el principal arquitecte fou Félix Gordón Ordás, qui era ambaixador de la República a Mèxic.

Gràcies a la seva posició i la llibertat diplomàtica que la tapadora mexicana oferia, Gordón tingué accés a un parell de mercats molt importants que eren difícilment abastables de d'Europa: un fou el mercat comercial nord-americà, i l'altre fou el mercat de sobrants de la Guerra del Chaco.

El cert és que, alhora d'obtenir armes, els E.E.U.U. Era una opció prou lògica, la seva indústria armamentística havia crescut sense parar des de mitjans del segle XIX i en el context de la Guerra Civil Espanyola era una de les més importants del món¹⁹

Com ja s'ha comentat a la pàgina 6. amb la intervenció de Texaco a la Guerra Civil Espanyola, el

17 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 15

18 Olaya, F. *Op. Cit.* Pàg. 5

19 Veure annex

Govern d'E.E.U.U. emprengué una pràctica estricta de desincentivar la intervenció a Espanya (aplicada de manera no vinculada amb el Pacte de No Intervenció impulsat per Leon Blum a Europa) , però Gordón va evitar aquesta barrera i així adquirí metralladores pesades Vickers M1915 i fusells metralladors Lewis i B.A.R. M1918, així com una quantitat simbòlica de metralladores pesades Browning M1917 i Colt M1914²⁰, coneguda afectuosament com “la sembradora de patates” totes aquestes armes sent de excel·lent qualitat però sent versions de calibre .30-06 (reglamentari a E.E.U.U., però extremadament escàs a Europa, tot i que el problema venia lleugerament alleujat pel fet de que aquestes anaven acompanyades d'un subministrament de munició) aquest problema resultaria endèmic en els procuraments d'armes de la República.

També aconseguí Gordón procurar una quantitat de metralladores Lewis d'especificació britànica en calibre .303.

Respecte tot aquest equipament, resulta extremadament difícil atribuir números o dates, ja que els documents són escassos, erràtics i genèrics en el seu vocabulari, però la procedència d'aquests armaments es pot induir pels seus marcatges i especificacions, la seva presència confirmada per recompte de tant tropes republicanes com nacionals (prèvia captura) que testifiquen el seu ús.

Això posa en escena un altre dels grans problemes de la República, sigui per incompetència o per incapacitat, el registre documental sobre el propi equipament és desastrosament escàs i genèric. Per exemple, en el cas de les metralladores Vickers M1915 i les Lewis d'especificació americana en .30-06, sabem que es va adquirir un total de 265 unitats entre les dues, però com el lot va ser etiquetat sota un sol nom, no sabem quantes arribaren de cada tipus. Un altre exemple es com les armes sovint eren desembarcades sota cap més dada que el fabricant (en ocasions, ni tan sols, en el seu lloc, només el tipus d'arma) i el calibre (en el cas dels fusells B.A.R., la seva presència s'infereix d'un enviament marcat “fusells Metralladors Winchester”, sent aquesta l'única arma en oferta al període que encaixa la limitada descripció)²¹. Aquest tipus de problemàtica era generalitzada, i cal assumir que no va fer sinó amplificar els problemes logístics de l'Exèrcit Popular.

El segon gran mercat al que accedí Félix Gordón Ordás fou, com ja s'ha esmentat, el de l'excedent militar paraguaià i bolivià de la Guerra del Chaco (1932-1935). Aquesta sanguinària disputa territorial deixà una gran quantitat d'armament en ambdós països que ara resultava superflu, i estaven més que contents en liquidar.

Aquesta empresa fou significativament més fructífera, aconseguint alguns exemplars útils d'armament Bolivià: metralladores Vickers LB en calibre 7.65x53 Mauser d'exportació (de nou,

20 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 59-64

21 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 63

molt popular a Sud Amèrica, però escàs a Europa), així com alguna/(es?) unitat/s del conjunt doble Oerlikon model 1931 de 20mm²²; un arma antiaèria efectiva i moderna. No obstant, només una unitat és registrada en els documents i només una unitat supervivent queda documentada a Espanya. En aquest cas pot ser que, o bé existeixin més partides d'aquest tipus d'armament que no han estat recollides per la documentació republicana (fet que, com hem observat abans, no seria estrany) o que, en efecte, només una fos transportada i aquesta fos la mateixa que ha sobreviscut (el qual es prou improbable) com incideix Artemio Mortera, amb certa incredulitat “¿Sería éste el único conjunto de dicho modelo llegado a la Espanya Republicana? En tal caso no nos restaría sino congratularnos de que haya sobrevivido hasta nuestros días” (Mortera, 2010).

També coneixem d'altres compres d'excedent de la Guerra del Chaco per part de la República, tot i que en aquest cas no foren dirigides des de l'ambaixada mexicana, sinó a través del traficant Thorwald G. Enrich, personatge recurrent en aquest temps i espai.²³ No obstant, la procedència porta a pensar que, possiblement, aquesta compra fos localitzada o suggerida en primer lloc per Gordón, tot i que no existeixen proves a tal efecte.

Aquest lot incloïa armes capturades per Paraguai a Bolívia: metralladores Vickers idèntiques a les venudes per la pròpia Bolívia, així com uns fusells metralladors Vickers-Berthier i Hotchkiss M1922 (idèntics als reglamentaris espanyols, excepte que aquells serien de la versió en calibre 7x57mm) així com algunes unitats del fusell-metrallador Madsen M1924 (fins a un màxim de 100, doncs aquest és el total que adquirí Bolívia), tot aquest armament estant en el calibre 7.65x53 d'exportació²⁴.

Per suposat, i a part de l'accés a aquests mercats externs, Gordón tingué accés a la limitada ajuda que Lázaro Cárdenas, president de la República Mexicana oferí de bona voluntat al Govern legítim d'Espanya. Mortera ens descriu com els mexicans enviaren un nombre limitat del seu Fusell-metrallador Mendoza model “c” de 1934, un dels orgulls de l'exèrcit mexicà, i tot un triomf per a l'industria local, juntament amb uns 20.000 fusells de tipus no especificats, alguns exemplars de la “Sembradora de patates” i alguns exemplars de la Browning M1917²⁵. En aquest cas, no obstant, totes aquestes armes estaven en calibre 7x57mm ja que era reglamentari a Mèxic i, afortunadament, també a Espanya, simplificant molt la qüestió logística per a la República.

Fou també gràcies a la cobertura diplomàtica que oferien Mèxic i altres països (alguns per voluntat d'assistir la República i altres amb suborns) que la República aconseguí, en els primers dies de la guerra, importar vora de 55 canons antiaeris Oerlikon 1.S i unes poques metralladores antitanc de

22 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 48

23 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 49

24 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 49-50

25 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 105-107

20mm Semag (utilitzables, de manera menys que òptima, com a arma antiaèria), importades des de Suïssa malgrat els seus tractats (en veritable esperit neutralista, aquests aprovaren la seva pròpia llei de no intervenció en el conflicte espanyol abans que ningú a Europa hagués signat el pacte. Alhora es negaren a signar el Pacte de no Intervenció europeu per tal de no implicar-se en política exterior), a través de dites tapadores. Gràcies a aquestes peces, la República aconseguí sorprendre l'aviació nacional els primers dies de la guerra, i tingueren part del mèrit de la defensa primera de Madrid.²⁶

4.5 Les indústries armamentístiques emergents d'Europa: Polònia i Txecoslovàquia

Polònia i Txecoslovàquia son dos països que tenen prou en comú: ambdós amb llengües eslavòniques, ambdós en una posició estratègica extremadament delicada, i ambdós aconseguiren la seva independència a posterioritat i conseqüència de la primera guerra mundial.

Ambdós entengueren que la seva situació sensible podria ser significativament alleujada desenvolupant una poderosa indústria armamentística nacional, que els donés la autosuficiència necessària per emprendre la auto-defensa, si bé aquesta conclusió i la seva execució tingueren diferències entre els dos països.

En el cas de Polònia, poc després de la seva independència, l'any 1921, es veuria llançada a una guerra defensiva amb la jove Unió Soviètica. Aquest conflicte, si bé acabà en victòria polonesa, mostrà a la junta militar de Józef Piłsudsky (governant Polònia fins 1935) el gran problema logístic que patien. Els polonesos lluitaren la guerra amb una barreja extremadament diversa d'armament sobrant de la I G.M., d'origen rus, alemany, britànic, francès... El Govern polonès veié una solució a la Ciutat Lliure de Danzig. Els tractats de Versalles estipularen que la ciutat alemanya de Danzig havia de ser convertida en una ciutat independent, però a efectes pràctics, Polònia tenia gran influència sobre el seu govern, incloent infraestructura, duanes i ús del port, entre d'altres. Danzig posseïa una indústria armamentística (principalment centrada en la producció de Fusells Mauser M1898) i el Govern Piłsudsky aprofità la seva pressió sobre Danzig per absorbir aquests arsenals en un decret firmat pel consell d'ambaixadors el 10 de març de 1921.²⁷ El paquet tècnic (maquinària, fulles de disseny i especificacions, matèries primeres i, en general, tot el necessari per iniciar la producció) fou traslladat a Varsòvia. Allà fou integrat a *Państwowa Fabryka Karabinów* (fàbrica estatal de rifles), el primer arsenal estatal polonès que fou iniciat al nacionalitzar un taller mecànic mitjà amb capacitat per crear i reparar armaments, i que tindria la primacia en manufactura

26 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 124-127

27 Zbigniew Nail, Piotr Zarzycki, *the Polish construction arms*, SIGMA NOT 1993.

d'armament lleuger a Polònia fins la arribada de la ocupació Nazi, que acabà amb la seva existència (el règim nazi es mostrà destructiu amb la indústria nacional, mentre que aprofità i col·laborà amb la indústria privada, com fou el cas amb *Fabryka Broni*). El *know-how* fou després utilitzat per erigir de zero la *Fabryka Broni* (fàbrica d'armes) a Radom, una companyia privada que començaria produint aquests mateixos fusells però prou aviat desenvoluparia armes icòniques i innovadores, sobrevivint a la Segona Guerra Mundial i a la absorció de Polònia durant la guerra freda, i segueix activa i profitosa avui dia.

De manera similar, la junta polonesa creà una indústria aeronàutica de zero en forma de la *Państwowe Zakłady Lotnicze* (manufactura estatal d'aviació), que prou aviat començaria a crear els seus propis dissenys, creant alguns dels avions militars més avançats del període d'entre guerres.

Per suposat, no podien faltar els vehicles terrestres, i per a tal propòsit el Govern creà la *Państwowe Zakłady Inżynierii* (Manufactura estatal d'enginyeria) que produiria cotxes i camions (civils i militars) així com tancs i tanquetes.

Amb anim de fomentar i regular la exportació d'armes des de Polònia i amb l'esperança de convertir-se en un nou referent Europeu en termes armamentístics, el Govern polonès creà l'any 1936 S.E.P.E.W.E.: *Syndykat Eksportu Przemysłu Wojennego* (sindicat d'exportació d'indústria armamentística).²⁸

La República Txeca visqué una situació similar, però aquesta comptava amb una indústria preexistent més sòlida que en el cas polonès. La companyia Škoda, per exemple, era ja, en temps previs a la independència de Txecoslovàquia, un dels principals fabricants d'armes de l'Imperi Austrohongarès, centrant-se principalment en el camp de la artilleria (fabricant artilleria de tots tipus, des de bateries de campanya a torretes navals) tot i que també exportarien tot tipus de manufactures pesades arreu del món. L'any 1924 Škoda adquirí Laurin & Klement, fabricant local de vehicles motoritzats, re-denominant-la “Škoda auto”, que sobreviu avui dia com a filial del Grup Volkswagen. Durant el període d'entre guerres, Škoda també produiria la excel·lent gama LT-35 i LT-38 de tancs, que veurien exportació a nivell mundial fins la ocupació nazi de Txecoslovàquia i seguirien en producció sota la mateixa, sent aquests uns preferits de la *Wehrmacht*.

Txecoslovàquia també comptava amb la companyia Tatra, un dels fabricants automobilístics més antics de tota Europa. El fabricant aeronàutic Avia també fou destacat durant el període d'entre guerres, produint un gran volum i qualitat malgrat la seva jove fundació.

En l'aspecte de l'armament lleuger, Txecoslovàquia hagué d'emprendre un programa similar al polonès, establint una indústria armamentística estatal en forma de la *Česká zbrojovka Uherský Brod* (fàbrica estatal d'armes Txeca), fundada l'any 1918, immediatament després de la

28 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 106

independència.²⁹

No obstant, i a diferència de Polònia, la indústria armamentística txeca agafà ràpidament una gran tracció en el mercat de la exportació militar i civil. La experiència adquirida a la zona de Bohèmia en terme de mecanitzacions en acer, la precisió mecànica i la innovació tecnològica feu que en el període d'entre guerres Txecoslovàquia fou una de les destinacions més destacades per a armament lleuger de la més alta qualitat. Sota l'impuls de enginyers brillants, especialment l'ilustre Václav Holec, també crearien alguns dels dissenys més influents de la Segona Guerra Mundial.

No obstant, tant Polònia com Txecoslovàquia es trobaren amb la dificultat de que aquestes monstruoses indústries estatals requerien una gran inversió, i patiren d'una clientela exterior no tan àmplia com s'hagués pogut esperar, com apunta Artemio Mortera³⁰

En aquest sentit, la Guerra Civil Espanyola aparegué en un moment ideal per injectar capital en aquestes dues indústries.

Polònia, en una primera instància, podia semblar el menys probable aliat o proveïdor de la República Espanyola: El seu govern, de tendències dretanes i autoritàries, albergava manifestes simpaties pels sublevats. A més a més, Polònia fou un dels primers països a firmar el Pacte de no Intervenció, el 26 d'agost de 1936.^{31 32} No obstant, els potencials beneficis resultaren aviat prou temptadors com per incitar el Govern polonès a aprofitar aquesta situació per amortir les seves noves indústries estatals.

El Govern polonès intentà, com ens il·lustra Howson, ocultar a la premsa el màxim possible aquesta intervenció, tant per estalviar-se repercussions diplomàtiques amb els països promotors del Pacte de no Intervenció, com per a assentar les bases per a una bona relació diplomàtica amb l'Espanya Franquista.³³ En aquest cas, els polonesos intentaríen, com tants abans, estafar la República o, com a mínim, tenir la llibertat de fer-ho al sol·licitar que es tractés exclusivament amb distribuïdors que tinguessin bones referències per part de S.E.P.E.W.E³⁴, no obstant, en aquest cas la República aconseguiria protegir-se fins a cert punt, o com a mínim certament dictar les condicions del tracte, de la següent manera: El cunyat de Juan Negrín, Daniel Wolf, era un empresari holandès i propietari de la companyia anomenada Hundezal amb una filial belga (SOCDECO). Aquestes foren fetes servir per dirigir el tràfic d'armes des dels primers dies de la guerra³⁵, i davant les ofertes de S.E.P.E.W.E decidiren fundar una empresa basada a Polònia, anomenada *Gokkes*, i adquirir el banc

29 <http://www.zbrojovka-brno.cz/es/pages/341-historia-de-la-compania.aspx>

30 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 54

31 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 111

32 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 107

33 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 109

34 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 109

35 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 112

Polski Bank Komercyjny, fundant també una companyia naviliera, sota el nom de “Bandera” a Gdynia.³⁶ Gdynia (vora la ciutat de Gdansk) era un port creat pel Govern polonès per poder tenir un rival a Danzig que respongués a ple control estatal. Si bé el Govern polonès tenia llibertat d'ús sobre el port de Danzig, hi havia aspectes de la seva gestió que no queien sota la seva responsabilitat, convertint-se aquest en un lloc caòtic i ple de traficants i altres personatges de dubtosos mètodes.³⁷

A través de “Bandera”, la República pogué noliejar els seus propis vaixells i escollir les tripulacions per portar el material bèl·lic procedent de Polònia amb les majors garanties.

No obstant, sembla que aquesta situació, fora de resultar en benefici cap a la República, resultà en un terrible escàndol en que Wolf aprofità el seu nou monopoli sobre la ruta cap a la República, combinat amb la seva posició avantatjosa amb Negrín i una sèrie de suborns oportuns per acabar disposant d'un control pràctic sobre S.E.P.E.W.E i espoliar a la República amb tractes tant vergonyosos com el següent, detallat per Artemio Mortera “Desde esta ventajosa posición, Daniel Wolf pudo realizar algunos negocios tan lucrativos como escandalosos; así por citar alguno, la venta de los carros de combate Renault FT-17 a la República por 35.000 \$ la unidad, cuando los T-26 soviéticos, incomparablemente superiores, los suministraba la Unión Soviética a 21.500\$” (Mortera, 2010). No només te raó Mortera, fins i tot es queda curt: el T-26 era un dels tancs més avançats disponibles durant la Guerra Civil Espanyola, certament el més avançat i efectiu que serví al teatre espanyol, mentre que el FT-17 fou un dels primers vehicles blindats mai dissenyats, i si bé excel·lent en la seva època, havia quedat horrorosament obsolet per al període d'entre guerres.

Sembla irònic que, malgrat tants rumors sobre l'espoli soviètic de la República, i la suposada pobre qualitat de l'equipament soviètic, quan existien amenaces internes de tal calibre.

Altres productes adquirits a Polònia inclogueren el Fusell-metrallador Wz. 28, que arribà en números bastant substancials i la metralladora pesada Wz. 30, aquesta en unitats molt limitades, ambdues armes en calibre 7'92x57 mm, estàndard polonès, i en excel·lent (nova o quasi nova) condició.³⁸

També vengueren bastanta artilleria a la República dels seus variats arsenals, antiga però efectiva, i diversos lots de Mausers de manufactura polonesa (veure pàgina 13).³⁹

Addicionalment, el Govern polonès oferí a la República avions de diversos tipus, destaca el bombarder Pzł. 37 Łoś, moderníssim i molt efectiu.⁴⁰ No obstant, cap avió polonès arribà finalment al bàndol republicà. Els nacionals sembla que també adquiririen armament a Polònia, tot i que en

36 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 112

37 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 63

38 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 113-115

39 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 110

40 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 113

quantitats molt menors (Howson dona una xifra del 2%⁴¹ del total venut a Espanya), específicament avions PWS 10 i RWD 13.⁴²

En quant a Txecoslovàquia, la República aconseguí una sèrie de contractes amb el ministeri de defensa txecoslovac per la venda d'armaments que no encaixaven en el pla d'estandardització de les seves joves forces armades, malgrat que Txecoslovàquia havia firmat el Pacte de no Intervenció⁴³. La nació centreeuropea havia estat provant diverses armes abans d'impulsar la seva indústria fins un punt d'autosuficiència que obvià la necessitat d'ajuda estrangera.

En aquest sentit, es vengueren unitats significatives de la Hotchkiss 1922 d'especificació txeca (que serví breument al nou exèrcit txecoslovac abans de ser substituïda per la Zb. 26, arma de disseny i producció local que també serviria a Espanya), a més del fusell-metrallador Madsen (en unitats molt limitades, ja que es tractava d'un lot de proves per a que Txecoslovàquia decidís si adoptaria l'arma, cosa que finalment no passaria). Addicionalment, també aconseguirien negociar amb el ministeri per obtenir un lot de metralladores Schwarzlose Vz. 24, herència de l'imperi Austro-Hongarés i adaptades a especificacions txecoslovaques. Tot aquest armament estava en el calibre 7.92x57, estàndard Txec.⁴⁴

La República també pactà per adquirir tota una nodrida sèrie de material bèl·lic a Txecoslovàquia, segons Howson: fusells, avions i fins i tot tancs que havien de ser adquirits sota la tapadora de Turquia i Iran (sic), que sembla que finalment decidiren quedar-se el material per a si, deixant a la República “penjada” a l'últim moment.⁴⁵ La República es topà amb múltiples problemes alhora de treure de Txecoslovàquia el material que havia adquirit, i Howson apunta a una possible mediació soviètica “In despair the Republicans turned to Alexandrovsky, whose refusal, presumably under Stalin's orders, to provide “cover” in october 1936 had been the cause of all their tribulations since” (Howson, 1998 Pàg. 160).

Addicionalment, la República pogué obtenir alguns milers dels moderníssims fusells-metralladors Zb. 26 i Zb. 30 adquirits directament al fabricant, *Ceskolovenska Zbrojovka Acciova Spolecnost v Brno* (accionista majoritari del qual era l'estat, després de que el fabricant original, *Praga Zbrojovka* fes fallida durant el desenvolupament) , que passaren per una sèrie de tribulacions (sent aquests adquirits sota tapadores de Bolívia, l'enviament més tard suspès al denunciar-lo els representants del bàndol nacional, la fàbrica txeca negant-se a retornar els diners a Espanya perquè, tècnicament, l'havien pagat els bolivians, havent de ser aquestes armes pagades dues vegades) per arribar, finalment, en dos lots de 1000 que desembarcaren el 13 de març i 17 d'abril de 1938,

41 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 110

42 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 112

43 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 153

44 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 51-53

45 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 155-158

respectivament (tot i que desconeixem quantes unitats eren Zb. 26 i quantes eren Zb. 30, com és costum per enviaments d'aquestes característiques a la República), en condició nova i dins la seva caixa⁴⁶, complets amb un manual editat per la fàbrica en espanyol.⁴⁷

4.6 Grècia i el doble joc de l'Alemanya Nazi

Durant la dècada de 1930, i en especial a partir de la victòria del Partit Nacionalsocialista Obrer, Alemanya emprengué un programa de rearmament, en desafiament a les imposicions del “Diktat” de Versailes de 1919. Un dels grans motors d'aquest rearmament fou la *Luftwaffe* (literalment, “arma aèria”), la nova aviació alemanya. Sota la direcció de Hermann Göring, es promocionaren diversos projectes de recerca i desenvolupament i un increment en les capacitats de les forces aèries que més endavant serien una eina bàsica de la *Blitzkrieg* a Europa.

No obstant, tots aquests programes requerien un finançament substancial, i Göring (qui és conegut encara avui dia pels seus mètodes poc ortodoxes i la seva actuació al marge del partit nazi) considerà que existia un mercat inexplorat en la República Espanyola que podia pal·liar aquesta situació.

El mercat republicà era molt atractiu per a Göring ja que, a diferència de les ventes a la Espanya sublevada (que eren cobrades en favors i concessions mineres, i tenien interessos altres que els monetaris com a prioritat, com veurem), aquestes serien cobrades en divisa, oferint un líquid que podria invertir-se immediatament, a més de ser aquestes més discretes de cara a la comunitat internacional.

No obstant, Göring era conscient de que era impossible efectuar tal empresa de manera directa, així que recorregué a la col·laboració del dictador grec Ioánis Metaxás, així com els traficants Josef Veltjens (del costat alemany) i Pródromos Bodosákis (del costat grec), propietari de la fabrica *Poudreries et Cartoucheries Helléniques*, establerta amb l'ajuda tècnica de la *Rheinmetall-Borsig* alemanya. D'aquesta manera, es vengueren tant armes d'origen alemany com d'origen grec, arribant a fer-se tirades de producció especialment per a la República i subministrant des d'armament lleuger fins artilleria de campanya i AAA.⁴⁸

Eventualment, els sublevats descobriren aquesta via comercial i feren tot el possible per clausurar-la, primer per la via diplomàtica, a càrrec d'Antonio Magaz (ambaixador dels nacionals a Berlin) i

46 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 55-58

47 Manual original del fusell-metrallador Zb. 30, editat en espanyol disponible en aquest enllaç en format PDF:
<http://www.forgottenweapons.com/wp-content/uploads/manuals/ZB30%20Fusil%20Ametrallador.pdf>

Noti's el vocabulari erràtic: “Bipié” (Pàg. 7) “Entretenimiento y limpieza” (Pàg.35) “Cuadro rectificativo” (Pàg. 38), entre d'altres, indiquen, potencialment, una traducció precipitada.

48 Heiberg, M., Pelt, M. *Los negocios de la Guerra: Armas nazis para la República española* Crítica, Madrid, 2005

altres representants franquistes que intentaren increpar al Govern alemany o *Rheinmetall-Borsig* sense èxit, doncs aquests simplement negarien les al·legacions, que mai serien provades.⁴⁹

49 Heiberg, M., Pelt, M. *Op. Cit.* Pàg. 113

5. El paper de les grans potències: U.R.S.S., Itàlia, Alemanya

5.1 Primer contacte amb la U.R.S.S. , l'Or

La informació específica sobre com i quan es varen iniciar les negociacions, la diplomàcia, sobre la Unió Soviètica oferint ajuda a la República és extremadament limitada, com es lamenta Gerald Howson.⁵⁰

La República Espanyola, com ja ha estat discutit, es trobava en una situació d'aïllament internacional. Mentre que els nacionals tenien agents disposats a vendre armament, però no tenien diners (malgrat que, a diferència de la República, per a ells el crèdit seria una opció), de manera inversa, la República comptava amb generoses reserves d'or i divises, però no tenien moltes opcions alhora de comprar. La República es mostrava temerosa de que el seu or fos robat per forces nacionals o fins i tot pel propi poble exaltat, i es per això que en els primers mesos de la guerra traslladaren les reserves de Madrid a Cartagena, específicament, el 16 de setembre de 1936 ⁵¹ (el més lluny possible del front i al costat d'un port que oferiria una fàcil evacuació). No obstant , aquesta situació no es percebia tampoc com a plenament satisfactòria, especialment quan aquest or no podia ser invertit en recursos que ajudessin a l'esforç bèl·lic. Es per aquesta raó que, en les seves compres, la República sempre insistí en pagar en or, permetent desplaçar aquest capital en risc i alhora permetent, al pagar l'ajuda immediatament, deslligar-se de favors o compromisos com els que lligarien a l'Espanya Franquista, que obtingué quasi tot a crèdit.

Es aquí quan entra en joc la U.R.S.S. (Unió de Repúbliques Socialistes Soviètiques). Aquest jove país acabava de consolidar-se de la sanguinària revolució (o revolucions) i subsegüent guerra civil i les, si cap, encara més sanguinàries mesures conegudes com a “Plans Quinquennals”, o com a mínim, les dues primeres iteracions dels mateixos. A través d'aquests events fundacionals, la Unió Soviètica s'havia consolidat com a estat i ja posseïa una indústria considerable, convertint-se, cada cop més, en un dels principals jugadors a nivell europeu (fet que no va passar per alt entre les antigues potències, que observaven la U.R.S.S amb recel i aprensió).

En aquest context i davant la situació d'aïllament internacional, la República considerarà que la única

50 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 120

51 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 121

opció que quedava al seu abast era recórrer a ajuda de la U.R.S.S. En aquest sentit, Howson desmenteix l'estereotip de que la República fou espoliada o extorsionada pels soviètics. Segons les seves conclusions, fou el propi Govern republicà qui abordà primer a la U.R.S.S. Largo Caballero sol·licità transferir gran part de les reserves d'or a Moscou, el 14 d'octubre.

El Govern republicà havia explorat altres opcions en bancs europeus de diverses denominacions, però d'una banda aquests no estaven disposats a acceptar els diners, i d'altra, aquests havien filtrat informació sobre les compres de la República en el passat, demostrant que no eren de fiar.

L'or fou traslladat el dia 26, entre gran secretisme, aquest or fou emprat en part per sufragar el cost de la ajuda soviètica i la resta fou retornat BCEN (Banque Commerciale de l'Europe du Nord). El BCEN era una entitat gestionada per la U.R.S.S. i ubicada a París, on es diposità l'or sobrant en forma de divises a disposició de la República, que facilità el que poguessin adquirir armes sense interferència d'altres països.⁵² La quantitat total d'or portada a Moscou es situa en 510 tones, valorades en 518 Milions de dòlars americans de l'època, representant el 72'6% de les reserves àuries del banc d'Espanya.^{53 54}

No obstant, si bé sembla que la Unió Soviètica no va espoliar Espanya en termes econòmics (o com a mínim, tal noció queda més o menys dubtosa), el punt en que van exercir un control abusiu sobre la República fou la política. La diplomàcia associada a l'ajuda soviètica tingué fortes càrregues ideològiques, i la U.R.S.S. envià, juntament amb les armes, a Alexander Orlov de la NKVD (El servei de policia secreta i espionatge de la U.R.S.S. en el període) en qualitat de “agregat diplomàtic”⁵⁵, que faria el que l'NKVD estava dissenyat per fer: espionatge, contraespionatge i neteja política (destaquen incidents com el de la “Operació Nikolai”, l'infame assassinat d'Andreu Nin). No obstant, aquest tema ha estat tractat en extensió per autors d'altres camps i no pertany al tema del tràfic armamentístic pròpiament, però és suficient esmentar que l'ajuda soviètica tingué ramificacions més enllà de l'esfera merament econòmica.

5.2 Les característiques de l'ajuda soviètica

L'ajuda que la Unió Soviètica oferí a la República es manifestà en diversos aspectes que anaven més allà del merament militar. No obstant, cenyint-nos al tema de la ajuda militar i armamentística, la Unió Soviètica ajudà la República tant directa com indirectament. L'ajuda indirecta la podem apreciar en la seva oferta de cobertura diplomàtica i financera així com assessorament per assistir a

52 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 122

53 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 120

54 Segons dades del Banc d'Espanya

55 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 123

la República a adquirir armes per compte propi^{56 57} tot i que en ocasions, com podem veure com la pròpia U.R.S.S. interferirà en aquest procés quan ho considerava oportú, doncs estava competint, al cap i a la fi, amb la República pel seu subministrament⁵⁸. Després està la qüestió de la ajuda directa; La U.R.S.S. envià gran quantitat d'armament i material bèl·lic de diversos tipus a la República, sent l'únic proveïdor amb que el Govern legítim d'Espanya podia comptar per a aviació i blindats, no obstant, val la pena recalcar que la U.R.S.S. intentà minimitzar el material autòcton que envià, amb el propòsit de reduir les friccions diplomàtiques a un mínim. Durant la dècada de 1930 encara quedava un més que generós excedent armamentístic de la primera guerra Mundial, que la Unió Soviètica adquirí arreu d'Europa i distribuï a Espanya.⁵⁹ També existia una segona categoria d'armament que la U.R.S.S. buscà exhaurir abans d'enviar el seu equipament més modern.

Aquestes foren armes adquirides durant la Primera Guerra Mundial per l'Imperi Rus per paliar la necessitat armamentística que aquest patí durant el conflicte europeu.

Aquest fou el cas amb els Winchester M1895 o les Colt M1914 “sembradora de patates”⁶⁰ que ja coneixem, algunes metralladores Lewis en .303 produïdes per al Regne Unit (qui, com hem esmentat abans en la pàgina 10, també buscà armament a E.E.U.U.) però adquirida també per Rússia⁶¹. També destaquen els fusells metralladors Chauchat Mle. 1915 i metralladores Hotchkiss Mle.1914, ambdues en 8x50R Lebel així com els Arisaka 30 Shiki, 35 Shiki i 38 Shiki, en calibre 6.5x50 Arisaka i els Arisaka de contracte mexicà en 7mm Mauser.

En aquesta línia, també es distribuïren algunes peces indígenes, creades durant les industrialitzacions dels anys 1920's i 1930's, que foren substituïdes per un successor més modern abans d'arribar a veure cap tipus de servei. Destaca la Maxim-Tokarev, perfectament fiable i robusta, però en excés pesada.⁶²

Totes les armes comentades i moltes més formaren part de la ajuda pagada del Govern de Stalin a la República Espanyola.

Així doncs, la U.R.S.S. ni volia, ni necessitava, aquest excedent d'armament miscel·lània que, si bé era perfectament funcional i de qualitat igual (o en alguns casos, fins i tot superior) als nous exemplars produïts per l'indústria Soviètica, provocava seriosos problemes logístics i d'estandardització. Així doncs, la U.R.S.S. aprofità per vendre'l a Espanya en un esforç de depurar

56 Howson, G. *Op. Cit.*

57 Mortera, A. *Op. Cit.*

58 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 160

59 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 8

60 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 142

61 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 62

62 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 147

els seus arsenals.^{63 64} En aquest sentit, és innegable que la U.R.S.S. feu un profitós negoci desfent-se d'armament (que normalment hagués venut a un preu mínim per buidar arsenals, pràctica comú al llarg de la història) a un preu comercial molt més elevat, gràcies a la posició de necessitat de la República.

No obstant, hi ha hagut moltes malinterpretacions de les accions de la U.R.S.S. en aquest sentit: Alguns autors, com Howson, han insinuat que Rússia vengué armament inservible o obsolet a Espanya. Si bé és innegable que l'armament venut era en gran part, rebutjat pels soviètics, això no implica necessàriament, com s'ha suggerit, una mala qualitat dels mateixos. I si bé, sens dubte, els russos “traspassaren” el seu problema logístic a la República sense massa consideració, cal tenir en compte que, en un conflicte ràpid i sense una indústria local compatible, la incompatibilitat de peces entre armaments no era un problema tant greu, i en alguns casos concrets, com el dels Arisaka mexicans, el seu calibre resultava molt més pràctic als espanyols (que compartien la mateixa munició estàndard que els mexicans) que als russos. Addicionalment, ens consta que la Unió Soviètica encara feu servir Arisakas i Maxim-Tokarevs (entre d'altres) a la Guerra d'Hivern (1939-1940) tot i que posseïen material més modern, indicant que encara disposaven de estoc miscel·lània que estaven intentant retirar, tot i que, com veurem més endavant, enviaren algun del material més modern del que disposaven per assistir durant la Guerra Civil Espanyola, fet que posa en dubte la noció de que la U.R.S.S. Només envià el pitjor que tenia a la seva disposició a Espanya.

En quant al material més modern que el gabinet de Stalin procurà a la República, en termes d'armament lleuger, no hi ha grans diferències qualitatives respecte als equips ja esmentats; fusells M91/30, fusells-metralladors DP-28 i metralladores Maxim M1910, totes elles equipament estàndard de l'exèrcit roig durant el període corresponent a la Guerra Civil Espanyola i més enllà (més detalls sobre l'armament als annexos), però la situació canvia substancialment quan valorem els tancs i avions que foren subministrats a la República.

Segons les xifres de Howson (de l'Arxiu Estatal Militar Rus), els republicans reberen del seu aliat 623 Avions de combat, 331 tancs, 60 vehicles de combat blindats, 302 canons de campanya, 191 obusos, 4 llança-mines⁶⁵ 64 peces antiaèries, 427 canons d'infanteria (anti-fortificació i antitanc), entre 240 i 340 “llança granades” (sic)⁶⁶, 15.008 Metralladores i 379.645 fusells fins el 31 de desembre de 1938.⁶⁷

63 McCollum, I. *Russian Winchester 1895 in 7.62x54R* <https://www.youtube.com/watch?v=nL9JKassTD4>

64 Mortera, A. *Op. Cit.*

65 Obusos de trinxera, de alta paràbola, probablement una traducció literal del terme “Мортира-миномёт”

66 Probablement, una traducció erràtica del rus, tot i que podria referir-se a llança granades per a fusell, no obstant, aquests eren dispositius rars (especialment a l'exèrcit roig) i d'us merament d'especialista, fet que fa improbable aquesta opció. El més probable es que es tracti de Morters, però no puc provar-ho.

67 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 142

Els avions principals enviats foren, a part d'alguns exemplars d'aviació civil adquirits per agents russos que negociaven amb traficants d'armes, els avions de caça Polikarpov I-15 (anomenat afectuosament “Chato”) i I-16 (anomenats “Mosca” i “Supermosca”, dependent de la variant) i els bombarders Tupolev SB-2 “katiuska”. El cas dels I-15 i I-16 és interessant, doncs reberen producció local de part de la empresa C.A.S.A. (Construcciones Aeronauticas Sociedad Anónima). Aquesta Fàbrica, originalment ubicada a Getafe, fou traslladada a Reus durant els primers mesos de la guerra i més endavant produiria fins a 287 biplans Polikarpov I-15 i alguns exemplars de I-16 durant la postguerra, gràcies a una concessió de llicència i ajuda tècnica soviètica⁶⁸.

En qualsevol cas, els avions soviètics eren moderns i competents, i no començarien a veure's desfasats fins als últims mesos de la guerra, amb d'introducció de la ajuda més moderna al bàndol nacional (en el cas dels avions de caça, ja que els “katiuska” mantindrien la seva primàcia fins al final del conflicte). Gràcies als “katiuska”, els republicans aconseguiren fustigar els aeròdroms de la Legió Còndor i en molts casos escapar intactes, ja que la seva velocitat els feia un objectiu molt difícil pels He-51 nacionals.⁶⁹ ⁷⁰També foren útils per bombardejar la línia de front, fet que fou de gran ajuda alhora de preservar el nord peninsular.⁷¹

Adicionalment, pilots espanyols també viatjaren a la U.R.S.S. durant la Guerra Civil, on rebrien entrenament per a combatre amb la República, molts dels quals després serviren la Aviació Soviètica durant la Segona Guerra Mundial.⁷²

Cal recalcar que l'ajuda soviètica venia acompanyada de tècnics i experts, així com pilots que pogueren explotar al màxim el potencial dels avions. No obstant, la U.R.S.S. es mostrà recelosa amb aquests equipaments (especialment els SB-2) que intentà mantenir en mans dels seus propis pilots, i no els de la República.

Es pot extrapolar d'aquesta actitud que la motivació soviètica consistia a efectuar proves d'avaluació sobre aquests vehicles, així com oferir una oportunitat d'entrenament als seus pilots, un avantatge molt important per a potencials conflictes subsegüents que, com veurem, també gaudiren Itàlia i Alemanya.

Els vehicles blindats enviats per la U.R.S.S. a Espanya foren bàsicament de 3 tipus diferents, el T-26, el BT-5 (tancs) i el BA-6 (vehicle blindat). En aquest sentit, tots eren vehicles excel·lents i cap vehicle terrestre a l'arsenal nacional, ni dels seus aliats, podia fer-lis front.⁷³

68 Forsyth, R. *Aces of the Legion Condor (Osprey aircraft of the aces, #99)* Osprey Publishing, Oxford, 2011. Pàg. 28

69 Forsyth, R. *Op. Cit.* Pàg. 46

70 García, H. *La Aviación Republicana y la Legión Còndor en el aeródromo de La Sénia*, Galland Books, Valladolid, 2012

71 Cardona, G. *Op. Cit.*

72 García, H. *Op. Cit.* Pàg. 10

73 Mortera, A. *Los medios blindados en la Guerra Civil Española: Teatros de operaciones de andalucía y Centro*

5.3 Franco estableix contacte amb els gegants feixistes

Francisco Franco fou un dels primers comandants de qualsevol dels dos bàndols en actuar per sol·licitar provisió d'armaments. Ja el 19 de juliol de 1936, dos dies després del cop, envià al periodista Luís Bolín, qui viatjava amb ell, com a emissari a Roma per adquirir 12 Bombarders i 3 avions de Caça, juntament amb bombes de 500 kg (demostrant poc enteniment de les tàctiques de guerra aèria, doncs la escolta de caça hagués estat insuficient i el pes de les bombes exagerat per un atac a civils). No obstant, Franco aviat reconsiderà el seu enfocament i envià un grup de representants format per Johannes Bernhardt, emprenedor alemany al Marroc, Adolf Langenheim, líder del partit nazi al Marroc espanyol i Francisco Arranz Monasterio, (qui seria cap d'estat major de les forces aèries sublevades) a la recerca d'avions de transport. La nova prioritat anava destinada a poder portar la molt disciplinada i eficient força de combat que composaven els regulars i la legió estrangera espanyola a la península, per suplementar el dèbil control que el general Queipo de Llano mantenia sobre el sud-oest.

Aquest primer contacte amb Bernhardt i Lagenheim seria el que aplanaria el camí per la presa de contacte entre els sublevats a Espanya i el règim nazi a Alemanya, sent Bernhardt el cervell comercial (Bernhardt més endavant entraria en política també) i Lagenheim el polític amb contactes i influència.

Franco inicialment sol·licità només 10 avions de passatgers amb les seves tripulacions, però Hitler, demostrant el seu compromís amb la lluita a Espanya, decidí, la matinada del 26 de juliol, enviar 20 aparells Junkers Ju-52/3mg, que podien ser emprats com a transport o Bombarders, juntament amb 6 avions de caça he-51, 20 canons antiaeris de 20mm Flak 30, tripulació, personal d'entrenament i suport, complements i municions.

Val la pena considerar malgrat que el Flak 30 era una arma excel·lent i que els nacionals en seguirien rebent durant el conflicte, el total d'unitats en servei per a l'exercit nacional arribaria a un màxim de 58 unitats (la Legió Còndor comptaria amb unes 32 unitats que al concloure el conflicte serien venudes al Govern espanyol)⁷⁴ un nombre molt limitat que obligaria a complementar el servei amb els "Pichis" i amb metralladores terrestres.

A part de la importància que desempallegarien els transports, els canons antiaeris eren un recurs de gran importància, doncs la República també mirava a la guerra aèria i aquest component permetia protegir els aeròdroms en els primers dies de la guerra.⁷⁵

(36/39) Alcañiz Fresno's editores, Valladolid, 2009.

74 Mortera, A. *Op. Cit.* Pàg. 18.

75 Mortera, A. 2010 Pàg 9.

No és trivial el fet que tot aquest equipament fou desviat de la cadena de producció cap a Espanya, retirant-lo del seu destí com a inventari de la *Luftwaffe*.⁷⁶ Aquest primer enviament fou transferit en la anomenada *Unternehmen Feuerzauber* (“Operació Foc Màgic”). Part de l'enviament (11 dels transports) arribà directament com a vols “turístics” a Sevilla i Tetuan, operats per pilots de la Lufthansa.⁷⁷ La resta fou transportada per mar i desembarcada a Cadis el 6 d'agost. Per tal de poder realitzar aquest i subsegüents enviaments d'equipaments des d'Alemanya cap a Espanya, dues companyies fantasma foren creades. La HISMA (sociedad Hispano-Marroquí de transportes, en espanyol, *Hispano-Marokkanische Transport-Aktiengesellschaft*, en alemany) era una companyia establerta al Marroc espanyol i dirigida per Johannes Bernhardt, i la ROWAK (*Rohstoffe und Waren Einkaufsgesellschaft*) fou una companyia alemanya que explotaria els recursos naturals espanyols com a pagament per la ajuda, amortitzant el deute de la HISMA i estabilitzant la situació⁷⁸

El personal alemany fou dirigit pel *Sonderstab W*: una nova divisió de la *Luftwaffe* que més endavant esdevindria la Legió Còndor.

La decisiva intervenció de Hitler, juntament amb la falsa creença de que els republicans ja estaven rebent enviaments d'aviació francesa, pressionà a Mussolini a oferir també la seva ajuda entre el 26 i el 27 de juliol. 12 avions Savoia- Marchetti 81 foren enviats juntament amb munició i tripulacions cap al nord d'Àfrica. Els avions enviats eren d'un tipus similar als Ju-52 alemanys, permetent un ús per a transport o bombardeig, i en el cas italià, l'ajuda fou proveïda a crèdit, aquest seria un avantatge general que gaudiren els sublevats sobre el bàndol republicà, que no tingué la opció de comprar a crèdit i hagué de sufragar els costos del seu subministrament sempre en divises o or.

En el seu camí cap al Marroc espanyol, dos dels aparells s'estavellaren al Marroc Francès, fet que tindria fortes repercussions mediàtiques.

Les tripulacions i personal italians foren enrolats dins les forces aèries sublevades, coneguts com la “Aviación del Tercio” (més endavant esdevindria la *Aviazione Legionaria*).

Juntament, l'ajuda alemanya i la italiana, proporcionarien els elements essencials que permetrien la realització de l'infame pont aeri.⁷⁹

Aquesta primera presa de contacte de Franco amb els dos grans gegants feixistes, Itàlia i Alemanya, tingué una gran rellevància en el desenvolupament del conflicte no només a nivell de superioritat material per part del bàndol nacional sobre el republicà, sinó també a nivell de política interna entre els sublevats: al ser el primer en entaular la diplomàcia, Hitler i Mussolini designaren a Franco com a únic representant per a fer negocis amb els nacionals, ignorant a Queipo de Llano i Mola, qui

76 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 17.

77 Westwell, I. *Condor Legion: The Wehrmacht's Training Ground*. Ian Allan publishing, Shepperton, 2004. Pàg. 12

78 Leitz, C. *Economic Relations Between Nazi Germany and Franco's Spain: 1936-1945*. Oxford University press, Oxford, 1996. Pàg. 210.

79 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 20.

tingueren els seus propis intents una mica massa tard.⁸⁰ Sens dubte fou un dels factors que ajudaria a catapultar a Franco al cap del conflicte i, posteriorment, el règim.

5.4 L'ajut alemany i la Legió Còndor

La principal presència alemanya a Espanya durant la Guerra Civil fou la Legió Còndor: un cos de voluntaris de les forces aèries alemanyes (*Luftwaffe*), aquesta fou creada a suggerència de Hermann Göring, que veié la oportunitat d'or de posar a prova la nova arma aèria del seu país, que estava en ple procés de rearmament (il·legal segons el tractat de Versalles) i estava provant una sèrie de dissenys i tàctiques per a posar-se a plena funcionalitat. El teatre d'operacions espanyol no només ofería una oportunitat de testar l'armament, sinó d'aconseguir una experiència de combat que posaria els seus pilots per davant de la mateixa generació en altres països europeus a principis de la Segona Guerra mundial.^{81 82}

El material més destacat que Alemanya vengué a la Espanya Nacional fou la artilleria: des dels moderns obusos de campanya LeFH 18 fins al FLAK 18 (88/56), passant pels ja esmentats FLAK 30 i incloent alguns petits canons d'infanteria PAK 35/36.⁸³

Parlant de blindats, Alemanya vengué 122 Panzer I en diferents variants⁸⁴ (veure annex) poc més que una autometralladora, i cap mena de competència per als blindats republicans. No obstant, cal tenir en compte que una força blindada pot ser fàcilment reduïda amb artilleria i suport aeri (que els nacionals gaudien en profusió) i aquest avantatge tècnic per part de la República no fou necessàriament determinant.

Cal esmentar que la Legió Còndor vindria amb monopoli sobre les seves peces més modernes, en una actitud semblant a la exhibida per la U.R.S.S., no obstant, la funció de suport que oferí aquesta unitat alemanya fou molt important i un factor determinant en la victòria final del bàndol franquista. Molt o quasi tot de l'equipament fet servir per la Legió Còndor seria, això sí, ofert a la Espanya Franquista per a compra un cop es retiessin a la derrota republicana⁸⁵, situant a l'exèrcit espanyol de postguerra en una situació molt còmode.

80 Howson, G. *Op. Cit.* Pàg. 18.

81 Forsyth, R. *Op. Cit.*

82 Howson, G. *Op. Cit.*

83 Mortera, A. Infiesta, J.L. *La artilleria en la Gurrra Civil: Material de origen alemán importado por el bando nacional*, Quiron Ediciones, Valladolid, 1996

84 Mortera, A. 2010 Pàg. 27

85 Mortera, A. 2010

Per suposat, la Legió Còndor vingué acompanyada d'avions de guerra: el seu cavall de batalla per a la caça i l'escolta fou el Heinkel He-51, un avió robust, però que estava començant a quedar obsolet. Al cor de les missions de bombardeig es trobava el Ju-52, que ja coneixem: un avió multi propòsit versàtil (transportava passatgers, mercaderies o paracaigudistes i bombardejava amb igual facilitat) però que es convertí en presa fàcil pels Chato i els Mosca. Cap a mitjans de la guerra començarien a arribar a Espanya unitats del temible BF-109, que faria el seu debut a les olimpíades de Berlín de 1936 com a avió acrobàtic, convertint-se en l'orgull de la *Luftwaffe*. Aquest avió es convertiria en el caça més avançat i capaç de la Guerra Civil, i tot i que patia falles importants, aquestes foren polides, no en part petita gràcies a la informació operacional recollida durant el conflicte.⁸⁶ Els Ju-52 donaren pas al He-111, un bombarder dedicat que sacrificaria la versatilitat del seu antecessor per a major velocitat, sostre operatiu, precisió, versatilitat i artilleria defensiva, i seria el principal bombarder de la *Luftwaffe* durant tota la Segona Guerra Mundial. Finalment, un tercer avió alemany operà als cels espanyols durant la Guerra Civil, el caça HE-112; pretés competidor del BF-109, perdé el favor de la *Luftwaffe* malgrat la seva meravellosa velocitat degut a la seva complexitat mecànica. Amb molt poques unitats fabricades, la majoria foren desplegades a Espanya per a proves de camp.⁸⁷

Altres avions enviats per la Legió Còndor foren avions de reconeixement Fieseler Fi 156 “Storch”, Henschel Hs 123 i Henschel Hs 126 i els bombarders en picat Ju-87 “Stuka” així com hidroavions de diversos tipus.⁸⁸

Per suposat, la Legió Còndor vingué equipada amb tot el material logístic necessari (Camions, eines, recanvis, accessoris, etc...) un detall important al tenir en compte la efectivitat i esperança de vida d'una unitat de combat.

L'equipament alemany fou, com ja s'ha descrit, cobrat directament en recursos naturals, fet que resultà extremadament còmode per a les disminuïdes finances dels nacionals.

5. 5 L'ajut italià, L'*Aviazione Legionaria* i el C.T.V.

L'ajuda italiana fou significativament més substancial i implicada que la alemanya, no en petita mesura, perquè Mussolini tenia grans esperances en la compensació que l'Espanya Franquista pogués oferir-li, principalment, tolerar una ocupació Italiana de Mallorca (que ja estava en marxa a efectes pràctics amb l'establiment d'una base de l'*Aviazione Legionaria* allà).

86 Forsyth, R. *Op. Cit.* Pàg.

87 Forsyth, R. *Op. Cit.*

88 Aircraft of the Spanish Civil War <http://bioold.science.ku.dk/drnash/model/Spain/index.html>

Itàlia envià el C.T.V. (Corpo di Truppe Volontarie) a finals de 1936; un cos mecanitzat de dimensions considerables (sobre 50.000 membres, més del triple que la Legió Còndor) que comptaria amb tot el necessari per un element terrestre complet (vehicles, artilleria, tancs i autometralladores) malgrat que tot i això, el seu rendiment fou més que qüestionable. Interessantment, en quant a armes de mà, especialment metralladores, estarien equipats en gran part amb armament obtingut d'Alemanya com a part de les indemnitzacions de guerra del procés de Versailles, recamarades per a calibres estàndards italians⁸⁹ Aparentment, Itàlia encara tenia moltes unitats d'aquest tipus d'armament, ja que a més d'armament indígena italià, també enviaren més armament sobrant de la gran guerra en la seva configuració de fàbrica (veure annex). Itàlia també vengué artilleria de campanya, antitanc i antiaèria de diverses categories.⁹⁰

Itàlia també vengué tancs lleugers CV-33 en quantitats⁹¹ de nou, un vehicle molt limitat, en paraules d'Artemio Mortera “Frente al armamento de los T-26, que hemos visto, los *carri veloci*, como este C.V.33 IIº tipo, que se les enfrentaron en Esquivias, iban armados solo con dos ametralladoras Fiat Mod. 35 (ó Mod. 14/35) de 8 mm. En un montaje doble en casamata. En estas condiciones, el trabar combate con un T-26 no dejaba de ser una audacia suicida” (Mortera, A, 2010, Pàg. 94).

Els italians també vengueren a l'Espanya Franquista 2 submarins i 4 destructors de dubtosa qualitat⁹² “No cesaron las peticiones de barcos por parte de Franco, que disponía de escasos fondos mientras que los italianos no deseaban regalarle barcos. En octubre de 1937, Mussolini cedió a las insistentes peticiones y decidió vender cuatro destructores que o servían para nada” (Cardona, G. 2006, Pàg. 203).

Franco també comptà amb el recolzament de l'aviació legionària italiana, un cos prou eficient amb maquinària moderna com el caça Fiat CR. 32 i els bombarders Savoia-Marchetti S.M. 79 i S.M. 81, i avions de reconeixement, transport i hidroavions diversos, entre d'altres.⁹³ El recolzament de la marina italiana també fou inestimable, com s'ha vist prèviament, per fustigar els mercants que subministraven a la República i mantenir a ratlla la marina republicana, que era abastament superior a la nacional (però no a l'Italiana).⁹⁴ Addicionalment, les forces italianes també ajudaren profusament en operacions de bombardeig des del mar (amb la seva poderosa flota) i l'aire.

Cal recalcar que tota l'ajuda italiana fou oferida a crèdit, obrint l'accés al bàndol franquista, que no tenia capital amb el que fer tals adquisicions.

89 Mortera, A. 2010

90 Mortera, A. Infiesta, J.L. *La artilleria en la Gurrria Civil: Material de origen italiano importado por el bando nacional*, Quiron Ediciones, Valladolid, 1997

91 Mortera, A, 2009.

92 Cardona, G. *Op. Cit.* Pàg. 202-203

93 Aircraft of the Spanish Civil War <http://bioold.science.ku.dk/drmash/model/Spain/index.html>

94 Cardona, G. *Op. Cit.*

6. Conclusions

Durant la realització d'aquest treball he pogut obtenir una imatge de quant complex i caòtic pot ser el proveïment per a un país aïllat a nivell internacional. En el cas de la Guerra Civil, això és especialment evident per a la República: la seva complexa situació, tant interna com externa, la portà a adquirir tot el material possible sense la oportunitat de considerar o triar el producte. Aquesta circumstància feu que la República confiés el seu capital i necessitats als pocs contactes que poguessin ser d'ajut, això portà a negligències en alguns casos, corrupció en altres, i un negoci molt desavantajós casi sempre. Aquestes son conseqüències inevitables en el mercat internacional: quan la demanda supera l'oferta, el client és qui resulta més ressentit, i la República tenia pocs o cap mecanisme per protegir-se d'aquesta situació. La seva desesperació fou percebuda pels traficants i productors europeus (i en ocasions, també de fora d'Europa) que se n'aprofitaren de diverses maneres. En el cas de la U.R.S.S., es pogueren obtenir dividendes d'un excedent que ocupava els magatzems i, donat més temps, hagués estat descartat sense comprador en el mercat europeu. Addicionalment, també aconseguiren una oportunitat daurada de fer proves de camp amb algunes de les seves peces d'equipament més modernes, així com obtenir experiència per les seves forces aèries. Altres actors, com Polònia o Txecoslovàquia aconseguiren finançament per salvar la seva indústria local, a mes de vendre alguna miscel·lània de temps passats. Paraguai amortitzà tot un sobrant militar que no encaixava en la recerca de nous temps de pau. En qualsevol cas, el capital de la República fou una enorme injecció de líquid que arribà en un moment increïblement oportú per a molts sectors interessats, i tingué una gran rellevància en el estímulo de mercat que oferí. Similarment, els proveïdors de l'Espanya Franquista també buscaren beneficis: Hitler buscà, de manera similar a la U.R.S.S., un medi per a entrenament i proves de camp, però també buscà recursos minerals així com un aliat fàcil de manipular (en aquest sentit, Franco es mostraria molt més astut del que Hitler hauria esperat, rebutjant a tota costa intervenir directament a la Segona Guerra Mundial). Mussolini buscà una possible expansió territorial, així com un equilibri de poder (tant vers estats oposats al feixisme, com vers a l'alemanya nazi, amb qui mantenia una certa competència malgrat la seva afiliació ideològica). No obstant, les finances nacionals eren certament pobres així que, a diferència de la República (que adquirí tot el seu equipament pagant al moment), els sublevats foren subministrats quasi exclusivament a crèdit, amb resultats molt favorables (especialment considerant que el règim resultant de la victòria franquista sobrevisqué a tots els

règims que hi dipositaren la seva confiança).

Una altra conclusió que he extret de la realització d'aquest treball és que aquest tema és molt més ampli i complex del que originàriament havia pensat. No només hi ha molts matisos i aspectes diferents, sinó que el secretisme que impregnà les operacions de tràfic armamentístic fa que encara quedin molts interrogants, respostes no-confirmades, i informacions per descobrir. En paraules de Morten Heiberg i Mogens Pelt: “Escribir una historia internacional de la Guerra Civil Española es como resolver un acertijo: ningún archivo de los que hemos visitado nos ha aportado más que testimonios poco extensos e información parcial” (Morten, H., Mogens, P. 2005).

Una altra reflexió és la de la qualitat de l'armament que participà durant la guerra. En aquest sentit, hi ha moltes opinions diferents i inferiré en elles part de la meua experiència adquirida, però el to general indica que l'armament rebut per la República fou de qualitat extremadament pobre, especialment vers els seus homòlegs nacionals. Aquesta conclusió obtinguda per molts autors, si bé certa en línies generals, sento que ha de ser matisada: és cert que molt de l'equipament que rebé la República fou de segona mà i en molts casos de sobrant o descart (si bé existiren excepcions significatives i és important tenir-les en compte) és cert que la República fou víctima d'una política de preus extremadament desfavorable (producte de la avantatjosa situació dels proveïdors vers el desesperat Govern espanyol), és cert que el material més modern proveït per la U.R.S.S. fou enviat amb propòsit de fer assajos de camp i el seu ús sovint quedà restringit a assessors soviètics. No obstant, cal tenir en compte que molt de l'equipament de segona mà o sobrant era de qualitat excel·lent i descartat per raons d'inventari, i no pas de baixa qualitat. També cal considerar que la majoria de l'equipament rebut per la República era equiparable amb els estàndards dels exèrcits europeus al començament de la Segona Guerra Mundial, i que algunes de les peces eren desitjades per les tropes nacionals, que buscaven la seva captura en el camp de batalla. També cal considerar que en alguns aspectes específics, com la guerra cuirassada i els bombarders els republicans comptaven amb un avantatge significatiu, i que la U.R.S.S. facilità a la República els recursos per produir alguns d'aquests equipaments a nivell local (cortesia que mai estendrien italians o alemanys). En aquest sentit, doncs, crec que el desavantatge patit per la República no fou en aspecte de qualitat, sinó en les dificultats logístiques (un inventari extremadament heterogeni feu el aprovisionament de peces i municions encara més difícil) i de doctrina. Cal recordar que la República comptava amb unes forces armades molt més dividides que el seu rival, i amb molta menys experiència col·lectiva i uniformitat de comandament. Això significa que aquests armaments molts cops no podien ser aprofitats al seu màxim potencial degut a falta d'entrenament i profunditat

estratègica. Addicionalment, els nacionals comptaven amb un clar avantatge en el seu domini de la guerra, i coneixien molt millor el seu armament (mentre que els republicans sovint coneixerien un arma només pel seu tipus i calibre, els nacionals les catalogarien, elaborarien dibuixos tècnics i manuals per al seu personal i fins i tot establirien una indústria limitada per a mantenir en funcionament les peces miscel·lània). Aquesta diferència en la experiència present a un i altre bàndol es feu patent en molts camps diversos del conflicte i fou, junt amb la homogeneïtat relativa que gaudia el bàndol sublevat vers la República, una de les grans claus de la diferència d'efectivitat entre aquestes dues forces combatents.

Com a reflexió final, m'agradaria il·lustrar la frivolitat del comerç internacional; Més enllà dels discursos oficials i de les discussions ideològiques, al llarg de la Guerra Civil (i en particular, en el món del tràfic d'armes) podem observar com el veritable motor dels qui intervingueren a la guerra foren els interessos particulars (siguin a nivell nacional, institucional o particular). Aquesta frivolitat no és exclusiva a la Guerra Civil, però les dimensions i implicacions d'aquesta i el seu context la converteixen en un molt interessant cas d'estudi en aquest sentit.

7. Bibliografía

Arias, R. El apoyo militar alemán a Franco: *La Legión Cóndor en la guerra civil*, La Esfera de los Libros, Madrid, 2003

Beevor, A. *La Guerra Civil Española* Editorial Planeta, Barcelona, 2005

Cardona, G. *Historia militar de una guerra civil: Estrategia y tácticas de la guerra de España* Flor del Viento Ediciones, Barcelona, 2006

Forsyth, R. *Osprey aircraft of the aces #99: Aces of the Legion Condor* Osprey Publishing, Oxford, 2011

García, H. *La aviación Republicana y la Legión Cóndor en el aeródromo de La Sénia*, Galland Books, Valladolid, 2012

Goldsmith, D. L. *The Grand Old Lady of No Man's Land*. Collector Grade Publications, Ontario, 1994.

Howson, G. *Arms for Spain: The untold story of the Spanish Civil War* John Murray Publishers, Londres, 1998

Heiberg, M., Pelt, M. *Los negocios de la Guerra: Armas nazis para la República española* Crítica, Madrid, 2005

Heinz, L.R. *Small Arms of the Spanish Civil War* (distribuit en línia) 2006:
<http://fireonthewaters.tripod.com/SCWSsmallArms.pdf>

Manrique, J.M., Molina, L., Mortera, A. *Historia de la artillería Antiaérea española, volumen 1*, Quiron Ediciones, Valladolid, 1998

Mortera, A. *Ametralladoras en España (1936/1939)* Alcañiz Fresno's Editores, Valladolid, 2010

Mortera, A. *Los medios blindados en la Guerra Civil Española: Teatros de operaciones de Andalucía y Centro* Alcañiz Fresno's Editores, Valladolid, 2009

Mortera, A., Infiesta, J.L., *La artillería en la Guerra Civil: Material de origen italiano importado por el ejercito nacional*, Quiron ediciones, Valladolid, 1997

Mortera, A., Infiesta, J.L., *La artillería en la Guerra Civil: Material de origen alemán importado por el ejercito nacional*, Quiron ediciones, Valladolid, 1996

Mortera, A. *Armas para España... Pese a Howson* Revista de historia militar nº9 (Marzo de 2001)

Quesada, A. *The Spanish Civil War (1936-39) (1): Nationalist Forces* Osprey Publishing, Oxford, 2014

Quesada, A. *The Spanish Civil War (1936-39) (2): Republican Forces* Osprey Publishing, Oxford, 2015

Thomas, H. *La Guerra Civil Española* (dos volums) Debolsillo, Barcelona, 2003

Viñas, A. *Las armas y el oro* Pasado y presente, Barcelona, 2013

Westwell, I. *Condor Legion: The Wehrmacht's Training Ground*. Ian Allan publishing, Shepperton, 2004.

Wood, T., Gunston, B. *El tercer reich: Luftwaffe* Editorial Óptima, Barcelona, 2002.

Recursos en línea

<http://bioold.science.ku.dk/drnash/model/Spain/index.html>

<http://guerracivil.municion.org/inici.php>

<http://candrsenal.com/>

<http://scwmosin.weebly.com/>

Arzanegui, A. “El ejército español en 1936” <http://www.belliludi.com/ejercito1936.html>

Mcollum, I. <https://www.forgottenweapons.com/light-machine-guns/hotchkiss-m19222426/>

Mcollum, I. “American Mosin Nagant Rifles” <https://youtu.be/L-OfevJb03M>

Mcollum, I. “Russian Winchester 1895 in 7.62x54R” <https://youtu.be/nL9JKassTD4>

Mcollum, I “Polish wz.28 BAR: Shooting, History, Disassembly ”<https://www.youtube.com/watch?v=ME0EbkI34Uw>

Mcollum, I. “Finnish Mosin Nagant Overview (M91/24, M27, M28, M28/30, M39)”
<https://www.youtube.com/watch?v=46ZP9XH8bZs>

Annexes

I: Armament

I.I: Armament lleuger

I.I.I: Família Mosin-Nagant	Pàg. 40
I.I.II: Família Maxim	Pàg. 43
I.I.III: Família DP	Pàg. 45
I.I.IV: Família B.A.R	Pàg. 47

I.II: Avions

I.II.I: Família Polikarpov	Pàg. 49
I.II.II: Tupolev SB-2	Pàg. 50
I.II.III: BF-109	Pàg. 51

I.III: Vehicles terrestres de combat

I.III.I: T-26, BT-5 i BA-3 i 6	Pàg. 52
--------------------------------	---------

<u>II: Sobre la indústria armamentística espanyola</u>	Pàg. 54
---	---------

En els annexes a continuació ofereixo un breu catàleg d'algunes de les armes mes representatives de la Guerra Civil Espanyola. Fer un catàleg complet seria inabastable, així que he escollit alguns dels exemplars que recalquen punts ja mencionats sobre la qualitat de l'armament i sobre les proves de camp efectuades per les grans potències a Espanya.

I: Armament

I.I: Armament lleuger

I.I.I: Família Mosin-Nagant

95

Fusell d'infanteria d'acció manual alimentat per carregador de 5 cartutxos a través de clip en 7.62x54R.

El desenvolupament d'aquest fusell fou estimulat per la necessitat de l'Exèrcit Imperial Rus d'aconseguir un “fusell de repetició” després del desastre del setge de Plevna, en que les tropes russes, armades majoritàriament amb fusells monotir Krnka i Berdan experimentaren la superioritat de foc de les tropes otomanes equipades amb fusells de palanca Winchester 1866. L'aparició a l'escenari del fusell Lebel Mle. 1886, que introduí la pólvora sense fum, precipità la necessitat de l'Exèrcit Rus d'un fusell veritablement modern.

Els detalls sobre la història de disseny d'aquesta arma són confosos, ja que els dos principals dissenyadors que competiren en les proves, Léon Nagant i Sergei Mosin, s'enfrontaren en una disputa tripartida, conjuntament amb el Govern rus, sobre plagis, compensacions i drets de patent de patent. En qualsevol cas, el producte final, el fusell model 1891 o “fusell de tres línies” (pel seu calibre, 7.62 mm, que en la mesura imperial de línia -una desena part de polzada- equivalia a 3 unitats) fou adoptat per l'Exèrcit Rus juntament amb l'innovador cartutx de pólvora sense fum. Malgrat que el nom no fou mai oficial a Rússia, se'l conegué com a “Mosin-Nagant” a través de les seves diferents variants.

A part de la versió estàndard d'infanteria de llarga longitud (130.8 cm), es produïren variants per cavalleria i infanteria muntada (conegudes com Cossack i Dragoon, respectivament, la única diferència entre ambdues era la possibilitat de muntar baioneta, absent en la variant de cossacs) de longituds reduïdes (123.2 cm), i el 1910 es portà a terme un programa de modernització que adaptà els fusells per a fer servir munició “spitzer” (de punta afilada, més aerodinàmica).

Durant la Primera Guerra Mundial, els arsenals russos es veieren drenats molt ràpidament degut a la seva capacitat industrial limitada, que no podia subministrar els seus vasts exèrcits.

La solució Russa fou, com ja s'ha mencionat tangencialment abans, recórrer a la emergent indústria

95 Fusell M91/30 de fabricació soviètica, Pàgina informativa sobre armes C&Rsenal
<http://candsenal.com/rifle-soviet-mosin-nagant-m9130/>

armamentística nord-americana. Com a part d'aquesta solució, es feu un enorme contracte bipartit amb Remington i Westinghouse Electric (aparentment, Rússia buscà contactes que havien assistit amb la construcció de línies fèrries en el seu país en el passat, i consideraven de confiança) per a produir el fusell estàndard de l'exèrcit imperial rus, el Mosin-Nagant M1891, en 1.500.000 i 1.800.000 unitats, respectivament. Aquesta fou una operació sense precedents, doncs aquest era un fusell completament aliè al mercat nord-americà, i de sobte havien de disposar-se instal·lacions per a fer-los en grans quantitats i en temps rècord. Per a donar una impressió de la magnitud d'aquest contracte, en el cas de Westinghouse es crearia una divisió específica, New England Westinghouse, que manegaria la seva producció, i aquesta absorbiria al seu temps dues companyies armamentístiques (la J.Stevens Arms company i la A.H. Fox Arms Company) només per a obtenir el *know-how* sobre com posar en marxa una indústria en un sector en el que Westinghouse no tenia cap experiència.⁹⁶ No obstant, degut a totes les preparacions necessàries, les primeres unitats no pogueren ser entregades fins els primers mesos de 1917, fet que causà que, quan la revolució d'octubre de 1917 arribà i la Unió Soviètica es negà a pagar o rebre més unitats, aquestes dues companyies quedessin amb un enorme deute que només es salvaria amb una operació de rescat del govern dels E.E.U.U., que absorbí totes les unitats que quedaren als E.E.U.U.

L'any 1930, el jove Exèrcit Roig establí un nou patró per als veterans "Mosin-Nagant", anomenat M91/30, amb el que es pretenia portar l'arma als nous estàndards soviètics a més de simplificar la producció i la logística.

Els canvis més significatius foren la estandardització en una longitud única per a totes les branques de l'exèrcit, la mateixa de les preexistents variants Dragoon i Cossack, la simplificació del procés de manufactura del suport del canó (de patró hexagonal a cilíndric) i probablement el més significatiu; la transició de les mires graduades en "Arshini" (mesura russa pre-mètrica equivalent a 71.12 cm, imitant el pas humà) a graduació en metres, en consonància amb la transició que la U.R.S.S. feu al Sistema Mètric Decimal.

Variants més curtes serien produïdes a posterioritat, però aquestes no son rellevants per a l'estudi de cas ja que, a diferència de totes les mencionades fins ara, no veieren servei durant la Guerra Civil Espanyola.

A part de la barreja de variants de l'època imperial, de les que la U.R.S.S. buscà desfer-se (particularment les de longitud completa, doncs eren més complicades de convertir al patró de 1930), també foren enviats a Espanya grans nombres de fusells del patró M91/30.

Altres països subministraren fusells Mosin-Nagant a l'Espanya Republicana, malgrat que els detalls

⁹⁶ Vorisek, J. *A Short Illustrated History of the J Stevens Arms & Tool Company*. Cornell Publications, Brighton, 1992
Pàg. 3-7

son més confosos.

En primer lloc, Finlàndia apareix com un probable proveïdor d'aquests fusells, i si bé l'evidència documental és nul·la, l'evidència circumstancial és abundant: restes arqueològiques de munició de manufactura fina han aparegut a Espanya⁹⁷, i un banc finès fou usat per desviar capital per la comissió de compra, així que no resulta difícil imaginar que Finlàndia aprofités per vendre armament a la República. Finlàndia heretà un gran nombre de fusells M1891 de la seva escissió de l'Imperi Rus i donades les seves limitacions econòmiques els mantingué com a estàndard per a les seves tropes fins l'any 1962. Aquests fusells rebrien una sèrie d'extenses modificacions de caràcter quasi artesanal que elevaria el seu rendiment de manera exponencial, particularment en termes de precisió, seguint una llarga tradició fina de reciclatge i de qualitat per sobre de quantitat. No obstant, Finlàndia tenia més fusells M1891 que tropes que equipar, i seguint un programa de retalls de les forces de defensa fineses (les conseqüències del qual pagarien amb escreix durant la guerra d'hivern de 1940). Per aquests motius sembla raonable induir que Finlàndia subministrés aquests fusells. Probablement es tractaria de variants originals russes (ja que les variants modificades a Finlàndia eren cobdiciades per l'exèrcit i la Suojeluskunta -"guàrdia blanca"- el cos de defensa de Finlàndia ocupat per voluntaris).

Un altre possible proveïdor seria Mèxic, qui hauria adquirit al Govern dels E.E.U.U. unitats sobrants del contracte amb Westinghouse Electric i posteriorment subministrat aquests a la República.

Els Mosin-Nagant tenen una pobre reputació en general i durant la Guerra Civil Espanyola en particular. La seva ergonomia és millorable, la seva precisió és suficient i poc més, i la seva acció no és la més suau ni la més robusta. No obstant, cal tenir en compte que son un arma perfectament adequada en el marc cronològic de la guerra i que certament no es pot culpar a la U.R.S.S. de vendre'ls com a armament pobre, doncs constituïen el principal armament de l'Exèrcit Roig en el mateix període. La mala reputació d'aquests fusells a l'actualitat prové en part per la experiència en el mercat civil a E.E.U.U. com a excedent militar de la Segona Guerra Mundial: aquests fusells sovint foren emmagatzemats durant dècades en magatzems, plens de productes anticorrosius que es solidifiquen a les superfícies de bloqueig del forrellat (donant la reputació infame i injusta de ser armes extremadament dures d'operar), a més de estar sovint ensamblades amb peces de fabricants diferents per majoristes sense massa compte. L'altra part de la mala reputació dels Mosin-Nagant prové de les comparacions amb alguns dels seus contemporanis, com diu una frase popular "A la Gran Guerra els britànics anaren amb un fusell de combat, els alemanys amb un fusell de caça, els americans amb un fusell esportiu i els russos anaren amb un fusell". No podia encetar un objectiu de

97 <http://guerracivil.municion.org/7-62x54r.php?num=90>

la mida d'un plat a 300 m, però no era necessari amb enfrontaments contra infanteria a 100. No podia suportar els abusos d'una munició sobrecarregada, però no era necessari mentre fos alimentat amb munició d'especificació militar. No era el més ràpid de manipular, però no ho necessitava comptant amb metralladores a l'esquadrilla. No obstant, els Mosin-Nagant comptaven amb un punt a favor que no podien enfrontar els seus rivals: oferien les prestacions necessàries amb cost i complexitat enormement reduïdes. La facilitat de manteniment, la simplicitat de la seva mira, la robustesa de la seva baioneta (que convertí el fusell en una eina multiús, des de tornavís fins a suport de tenda de campanya) el convertí en un arma ideal per a un país amb medis limitats.

La munició de 7.62X54R fou un dels primers cartutxos de pólvora sense fum i ha demostrat ser una de les plataformes més versàtils mai concebudes. El seu disseny amb pestanya, certament una tendència antiga i que dificulta el disseny de sistemes d'alimentació es presta, no obstant, a una extracció molt fiable.

Durant la guerra civil, la República posà en producció aquesta munició, que podia ser emprada en quasi tota la gama d'armes importades per la Unió Soviètica, un dels pocs punts de facilitat logística que pogué gaudir el Govern espanyol.

Aquesta munició encara veu ús oficial a tot el món (particular, però no únicament, a les forces armades de la Federació Russa) en els fusells de precisió SVD i les metralladores PKM i PKP, sent el cartutx més antic encara en servei (126 anys el 2017). Diverses variants del Mosin-Nagant encara veuen ús irregular en conflictes com el de Síria i recentment al Donbass.

I.I.II. Família Maxim

Dissenyada per Sir Hiram Stevens Maxim durant la segona meitat de la dècada de 1880, aquesta arma fou la primera aventura en el món armamentístic del prolífic inventor. La Maxim fou la primera metralladora per definició estricta (un arma que dispara contínuament fins exhaurir la munició o deixar anar el gallet). Els primers exemplars patiren de fiabilitat limitada degut en part al sobreescalfament i a la debilitat i bruta natura de la pólvora negra. Per aquest motiu, a més d'un cert immobilisme per part dels exèrcits continentals europeus, els primers anys de vida de l'arma quedaren limitats a l'ús en aventures colonials. El primer debut en combat simètric de la Maxim fou durant la Guerra Russo-Japonesa de 1905, sent aquestes versions millorades amb cartutxos de pólvora sense fum i camises de refrigeració per aigua. Causaren gran efecte i tant la premsa com els observadors internacionals en feren gran ressò, fet que incità a un gran nombre d'exèrcits europeus a adoptar la metralladora Maxim en diverses variants.

Durant la Primera Guerra Mundial, la Maxim fou una de les principals culpables de determinar el destí de la guerra com una de posicions: l'extremada fiabilitat de l'arma i la seva capacitat de foc sostingut (en un experiment portat a terme per l'Exèrcit Britànic el 1963, una Vickers Maxim disparà 5 milions de cartutxos en una setmana sense avaries ni peces trencades⁹⁹) feren que una fortificació amb una Maxim fou una posició extremadament difícil d'assaltar (especialment amb els medis de l'època).

De les variants estàtiques de la Maxim, moltes veieren servei a la Guerra Civil: les MG (*Maschinengewehr*, “fusell automàtic”¹⁰⁰) 08 alemanyes, excedent del desarmament posterior al *Diktat* foren adquirides i emprades per ambdós bàndols de traficants d'armes europeus. Les Vickers-Maxim britàniques foren adquirides per la República com a excedent de la Guerra del Chaco. Les PM (Pulemyot Maksima) 1910 russes foren enviades en grans nombres per la Unió Soviètica a la República, juntament amb grans nombres de muntures Sokolov (aquesta resultava molt desitjable ja que, a diferència d'altres muntures estàtiques, podia ser reposicionada de manera relativament ràpida gràcies a les seves rodes, a més d'oferir protecció limitada al tirador amb el seu escut) que la República adaptà a altres metralladores Maxim. Addicionalment, sabem que la República produí components de metralladora Maxim, per tal de mantenir unitats danyades en funcionament i fins i tot unitats completes. La fàbrica d'armes de Buñol arribà a produir entre 20 i 24 unitats diàries.¹⁰¹

98 Brigadistes internacionals amb una PM 1910 en montura Sokolov, Blog Historia y Guerra <https://historiayguerra.net/2015/03/17/ametralladora-maxim-m1910-rusia/>

99 Goldsmith, D. L. *The Grand Old Lady of No Man's Land*. Collector Grade Publications, Ontario, 1994. Pàg. 188.

100En alemany, les designacions d'armament depenen del cartutx disparat, en aquest sentit, “fusell automàtic” (un arma que dispari cartutxos de fusell de manera automàtica) significaria metralladora.

101Mortera, A. 2010, Pàg. 164.

Existia un altre tipus de metralladores Maxim, derivades dels requisits operatius de la Gran Guerra. Quan els exèrcits europeus van veure la necessitat de trencar la guerra de posicions, la necessitat d'una arma automàtica més lleugera i transportable es feu evident, doncs les esquadilles d'assalt necessitaven foc de supressió si volien tenir cap esperança d'arribar a la trinxera enemiga. La sobreabundància de metralladores Maxim (i els medis per produir-les) i la absència de precedents en aquesta categoria armamentística portà a una sèrie d'experiments per alleugerar les Maxim. És el cas de les MG 08/15, MG 08/18, Parabellum LMG 14/17 i la Maxim-Tokarev (aquesta última produïda durant els anys 20, seguint la mateixa filosofia però fruit de l'escassetat i l'aïllament, més que de la pressa). Aquestes armes veieren ús en ambdós bàndols de manera profusa. Aquest tipus de metralladores foren molt efectives en ús en posicions defensives, jugant un gran paper a la defensa de Madrid. No obstant, eren deficientes en moviment, tenint un pes considerable (la “alleugerada” MG 08/15 pesava 20 kg amb la dotació completa).

I.I.III: Família DP

102

Després d'observar la inviabilitat de la Maxim-Tokarev (totes descartades a la República durant la Guerra Civil), la Unió Soviètica es posà en marxa per a desenvolupar una veritable metralladora lleugera (per definició, una metralladora lleugera és aquella que pot ser operada per una sola persona). La DP (Pulemyot Degtyariova Pekhotniyj) 27 (o DP-28, existeix confusió respecte la designació) havia de ser el nou estàndard de l'Exèrcit Roig, i oferia solucions molt modernes i innovadores a problemes que encara es debatien en aquell moment en quant a metralladores lleugeres respecta. Per exemple, un dels debats era si una metralladora lleugera hauria de tenir un

102 DP-27, Ministeri de defensa polonès: <http://www.wp.mil.pl>

canó de fàcil canvi o un prou robust que aguantés l'ús moderat (en aquest sentit, la DP optà per la segona opció). Un altre problema era el sistema d'alimentació, ja que existia la opció de fer una arma alimentada per cinta o per carregadors, no obstant, al alimentar una arma d'aquestes característiques per carregador, es produïa un dilema respecte a on muntar-lo: muntar-lo sota l'arma podia interferir alhora de manipular la metralladora cos a terra (especialment important per un arma de suport, que ha de ser disparada amb l'ajuda del bípede, i el cartutx 7.62x54R pel que l'arma havia de ser dissenyada, produeix carregadors especialment llargs degut al seu disseny amb pestanya), muntar-lo perpendicularment a la caixa de mecanismes podia afectar greument el centre de gravetat de l'arma, interferir amb altre equipament i roba i ser extremadament incòmode per a esquerrans, finalment, el carregador es podia muntar a sobre de la caixa de mecanismes, amb l'avantatge afegit de que la gravetat assistiria en l'alimentació de l'arma, no obstant, també podia obstruir la mira, forçant a desviar-la. Degtyariov, el dissenyador, inventà un enginyós carregador en forma de plat, amb una capacitat de 47 trets, casi el doble que alguns dels seus homòlegs com la ZB-26 i quasi el triple que els B.A.R.. Addicionalment, aquest sistema estava muntat superiorment però de manera aplanada, així que no interferia amb la mira, i una anella de transport fixada a dalt servia les vegades d'ajuda al emplenar el carregador (com a suport per a comprimir manualment la molla) i com a indicador per al tirador de quanta munició romanien en qualsevol moment. L'únic inconvenient d'aquest sistema era la dificultat de transportar aquests carregadors.

La república rebé grans nombres d'aquestes metralladores, una de les millors armes del període i que seguiria en servei a la Unió Soviètica com a arma de primera línia fins 1945 i en qualitat auxiliar fins ben entrats els anys 60. Serien emprades en tancs i avions a més de en terra amb versions de carregador ampliat i culata omesa.

I.I.I.IV: Família B.A.R

103

El B.A.R. (Browning Automatic Rifle) fou una arma concebuda l'any 1918 pel prolífic dissenyador d'armes John Moses Browning. El B.A.R. Era una de les solucions ofertes per trencar la guerra de posicions. Un fusell automàtic en calibre .30-06 alimentat per carregadors de 20 cartutxos, podia ser operat per una sola persona i disparat com a fusell tradicional. L'enfocament era diferent al d'una metralladora lleugera, en el seu lloc, la idea era emprar una tàctica anomenada “Walking Fire” que consistia a suprimir els enemics atrinxerats amb foc des del maluc. No obstant, malgrat el mèrit tècnic de l'arma, la tàctica per la que havia estat concebuda era defectuosa, i durant el període d'entre guerres, l'Exèrcit Nord-Americà decidí re aprofitar l'arma com a metralladora lleugera, dotant-la d'un bípede i altres detalls (en aquest rol, demostraria ser un arma molt pobre: pesada en excés i amb un bípede mal dissenyat i una mira molt millorable).

A la mort de John Moses Browning, Colt als E.E.U.U. i FN Herstal a Belgica (per ambdues de les quals John Browning treballà) es repartiren els drets de distribució de les creacions del dissenyador nord-americà, amb Colt tenint els drets per a E.E.U.U. I FN per a Europa. Quan el recentment creat estat de Polònia organitzà un concurs per a adoptar una metralladora lleugera, adoptaren el B.A.R. model belga ofert per FN, i pagaren pels drets i eines de producció per tal de poder fabricar les seves pròpies armes. Quan FN, que no tenia aquesta capacitat, consultà amb Colt, aquests es negaren a cedir els drets i FN quedà al descobert per la seva estafa. Finalment, Polònia acabà per produir l'arma pel seu compte previ exercici d'enginyeria inversa, juntament amb una sèrie de

103 Wz. 28, Casa de Subastes James D. Julia <https://jamesdjulia.com/wp-content/uploads/images/auctions/391/images/lrg/50128a2.jpg>

modificacions autòctones que milloraren molt el producte, i l'incident només es tancaria quan Polònia pagà una quantitat simbòlica a Colt pels drets de produir l'arma que ja estaven fabricant amb anterioritat. Aquest incident marcà una negra experiència per a Polònia, que decidí optar encara més per l'autarquia, que sufragaria, en gran part, gràcies a la Guerra Civil Espanyola. El B.A.R. Polonès, designació Wz. 28, era una evolució molt superior al seu homòleg americà, i gràcies a una sèrie de millores molt encertades, serví com una de les armes més destacades de la Guerra Civil al costat republicà, sent un trofeu molt desitjat per les tropes nacionals.

Les millores incloïen una mira oberta per més ràpida adquisició d'objectius, una empunyadura separada de la culata per a maniobrar l'arma de manera més flexible, una culata amb solapa superior per oferir un punt de contacte addicional amb el tirador, tapes protectores per a evitar l'ingrés de brutícia a la finestra extractora i al port del carregador, un canó alleugerat i un bípode molt millorat i també alleugerat.¹⁰⁴ Els exemplars polonesos estaven en cartutx 7.92x57 Mauser, com la majoria d'armes provinents de S.E.P.E.W.E..

104 Mcollum, I “Polish wz.28 BAR: Shooting, History, Disassembly ” <https://www.youtube.com/watch?v=ME0EbkI34Uw>

I.II: Avions

I.II.I: Família Polikarpov

105

El primer caça modern de la Unió Soviètica, el Polikarpov I-15 fou l'avió que la Unió Soviètica envià en majors nombres a Espanya. El seu motor radial i la seva sòlida construcció li permetria assolir sostres operatius i velocitats molt competitives amb els seus rivals més immediats a la guerra; el CR.32 italià i el HE-51 alemany. Malgrat una potència menor, les dimensions i pes reduïts, major maniobrabilitat i l'incrementat volum de foc el convertia en un rival temible. Unes 200 unitats foren enviades i més de 200 foren produïdes localment per C.A.S.A. Fou denominat “Mosca” pel bàndol republicà i “Curtis” pels nacionals (confontentlo amb el Curtiss Sparrowhawk, ja que l'I-15 va fer la seva primera aparició a la Guerra Civil i era prèviament desconegut).

El seu successor, l'I-16, fou un dels primers caces de la seva categoria, abandonant el disseny biplà en favor d'un únic pla per les ales i incorporant un tren d'aterratge retràctil (com ja es podia observar en les últimes variants de l'I-15). Amb potència duplicada, era superior a tots els avions de l'inventari nacional, excepte el BF-109, amb el que podia fins i tot competir. Malgrat que la República obtingué la capacitat tècnica de produir l'I-16, cap de les unitats de producció espanyola arribà a participar a la guerra.

105 Polikarpov I-16, amb els marcatges de servei republicà, Viquipèdia
[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Polikarpov_I-16-Spain_\(clipped\).jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Polikarpov_I-16-Spain_(clipped).jpg)

I.II.II: Tupolev SB-2

106

Amb el seu primer vol a finals de 1934, el SB era un dels bombarders més moderns del món i certament el més modern de la Unió Soviètica. Els punts al seu favor eren la velocitat, el sostre operatiu i la maniobrabilitat, si bé la seva capacitat de càrrega de bombes era limitada i no comptava amb dipòsits de combustible autosegellants (un encert sobre el SB podia, si bé no causar cap dany estructural provocar-li una fuga crítica de combustible), gràcies a ells la República pogué portar a terme operacions contra el front sublevat que retardà la caiguda del nord peninsular, i diversos *raids* sobre aeròdroms Nacionals que destruïren molts dels seus moderns BF-109 estant encara a terra. Els republicans el coneixien com a “katiuska”.

Com la resta de vehicles soviètics, veieren molts anys de servei sota l'espanya franquista.

I.II.III: BF-109

107

Caça monoplaça, monoplà i amb tren d'aterratge retràctil, el BF-109 fou probablement l'avió de combat més avançat de la Guerra Civil Espanyola (el HE-112 era més complex i més ràpid, però demostrà no ser massa adequat per al combat), fou provat per la *Luftwaffe*, juntament amb el HE-112 amb doble propòsit; en primer lloc, avaluar ambdós avions i decidir quin seria el futur caça de la *Luftwaffe*, i en segon lloc, perfeccionar i millorar ambdós avions. Els primers prototips arribaren a Espanya el 1936. El seu motor V12 era molt superior als motors radials que començaven a quedar obsolets, la seva cabina segellada i la seva lleugera estructura el permetien volar a altituds sense precedents, el seu canó automàtic de 20mm MG 151 muntat a l'eix de les aspes era extremadament precís (al estar muntat al centre exacte de l'avió, no calia compensar per convergència) i devastador contra altres avions. Les variants B començaren a arribar en nombres significatius el 1937, i un dels principals problemes que mostraren fou la molt limitada autonomia, que fou incrementada en les posteriors variants D i E (que només arribaren durant els últims mesos de la guerra), que compensaven el problema amb un dipòsit intern ampliat i dipòsits de combustible auxiliar. Un exemple primordial de com la informació de camp obtinguda a la Guerra Civil fou molt important per a Alemanya, que pogué començar la Segona Guerra Mundial amb el seu caça ja seleccionat, provat i substancialment millorat. El BF-109 seria el principal caça de la *Luftwaffe* durant la Segona Guerra Mundial i en molts altres països seguiria servint fins molt més enllà.

107 BF-109 de la Legió Còndor, Biblioteca virtual de defensa
http://bibliotecavirtualdefensa.es/BVMDefensa/i18n/catalogo_imagenes/grupo.cmd?interno=S&path=79199&posicion=145&presentacion=pagina®istrardownload=0

I.III: Vehicles terrestres de combat

I.III.I: T-26, BT-5 i BA-3 i 6

108

Els 3 vehicles que la Unió Soviètica envià a Espanya foren el T-26, el BT-5 i el BA 3/6 (dues variants).

En primer lloc, el T-26, la còpia soviètica del Vickers 6-ton, el més blindat de tots els vehicles enviats a Espanya. No obstant, amb la seva suspensió de ballesta i el seu motor de 91 CV, també era dels més lents. Unes 300 unitats foren enviades a España, i eren ràpidament posades en servei pels nacionals quan eren capturats.

El BT-5 era un tanc de cavalleria. Tenia un blindatge molt limitat, però gràcies al seu motor de 400 CV i la seva suspensió Christie era extremadament ràpid i maniobrable. Una característica inusual de la sèrie BT era la capacitat de retirar les erugues, inserir un volant, i d'aquesta manera conduir de manera extremadament àgil per carretera.

EL BA-3/6 era una torreta de tanc muntada sobre un camió blindat; una solució intermèdia entre el T-26 i el BT-5 a un cost reduït, però perfectament adequat contra els blindats nacionals, molt deficients.

108 T-26 Pintat en la manera dels T-26 capturats pels sublevats, amb la bandera nacional per evitar el foc amic
Fotografia de [Contando Estrelas](#) de Vigo, España

Tots 3 vehicles compartien la mateixa torreta amb un canó de 37mm i una metralladora coaxial. El període d'entre guerres fou un moment en que les diferents potències experimentaren diferents opcions en quan a blindats es referia: existia la creença de que un blindat lleuger amb una metralladora i blindatge contra armament lleuger seria suficient per enfrontar un hipotètic conflicte, i existia un desig de fer els vehicles el més barats possible (tendència que explica resultats com el BA-3/6 soviètic, el Panzer I alemany, el CV-33 Italià i el Matilda I britànic, que avui dia semblen idees terribles considerant la escalada armamentística en termes de vehicles blindats que prengué lloc durant la Segona Guerra Mundial).

Probablement, la Unió Soviètica volgué provar aquestes 3 plataformes per determinar quina era la més adequada i quin factor primava més; velocitat, protecció o economia. El resultat, és que els BA serien descartats, els BT rebrien una evolució més i els T-26 seguirien sent un dels principals tancs de l'Exèrcit Roig. No obstant, el seu següent desenvolupament, el T-34, combinaria la flexibilitat dels BT amb una protecció millorada i a un cost molt reduït, convertint-se en un dels tancs més reputats de la Segona Guerra Mundial.

II: Sobre la indústria armamentística espanyola

La indústria armamentística espanyola era una de les més rellevants d'Europa a principis del S.XX. Ubicades majoritàriament al País Basc, companyies com Star i Astra (entre d'altres) fabricaven una gran varietat i nombre d'armes, i si bé en molts casos es tractaven de còpies de models estrangers (en gran part gràcies a les laxes lleis de patents espanyoles) també es feren certes innovacions i simplificacions locals. Durant la Primera Guerra Mundial, l'exèrcit francès, molt necessitat d'armes curtes, feu un enorme contracte amb diverses companyies d'Eibar per produir la pistola Ruby. Durant el període d'entre guerres, les pistoles espanyoles eren extremadament populars a la Xina, on les diferents bandes de cabdills i bandits (així com la gent que buscava protegir-se'n) generaven una gran demanda, si bé una no massa exigent. Durant i després de la Segona Guerra Mundial, les Astra 400 en 9x19mm serviren les forces armades alemanyes i posteriorment de la República Federal Alemanya. Les Star Model B foren l'estàndard de les forces de defensa sud-africanes durant molts anys i a través de molts conflictes... La pregunta sorgeix, llavors: per què la indústria armamentística local no fou suficient per abastir Espanya durant la Guerra Civil Espanyola? La resposta és la que suggereix la llista d'exemples prèvia: la indústria armamentística espanyola era, quasi exclusivament, d'arma curta. En un cas excepcional a nivell europeu, els fabricants espanyols es dedicaren quasi únicament al mercat de les pistoles, que, si bé no rebutjaria compres militars, anava dirigit principalment al sector civil. Addicionalment, les característiques de la producció espanyola tendien a un estil molt artesanal; si bé era una producció de molta qualitat, el ritme era molt lent, l'eficiència molt baixa i la intercambiabilitat de peces entre un mateix model, nefasta. Es produïren, no obstant, excepcions de producció local durant la guerra per part de les indústries preexistents (A part dels ja mencionats esforços estatals), casos notables son la carabina *destroyer* o el subfusell "naranjero". No obstant, i com a norma general, es pot afirmar que l'indústria local espanyola mai tingué la capacitat de subministrar l'armament que la guerra exigia, ni a nivell de nombres, ni a nivell de requisits.